

Олесь Донченко

КАРАФУТО

ПОВІСТЬ¹

НЕВІДОМА БУДІВЛЯ

Приголомшений падінням, Володя глянув угору. Майже стрімко круча здіймалась перед ним. Десь угорі, на краю урвища, зазирали в провалля берізки. На юнака ще сипалися дрібні камінці й земля, але він лежав на невеличкому виступі, вхопившись руками за кущ.

Головне, що він живий. Він бачить угорі берізки й небо. Він швидко обмацав себе і зробив кілька рухів ногами й руками. Кістки цілі. Пальці скривавлені. Це дрібниці. Він живий. Так, він справді живий!

На мить він навіть забув про шпига. Потім ураз схопився, шукаючи його поблизу очима.

Він побачив його далеко внизу. Шпиг лежав на камінні в проваллі нерухомою колодою.

Кілька хвилин Володя обмірковував становище. Він сам мимовільно здивувався ясності думок і своєму спокоеві в той час. Він швидко і уважно оглянув спуск у провалля. Він не проминув очима жодного виступу на схилі кручі, жодного каменя і кущика.

Володя вирішив спуститися до шпига. Треба переконатися, що він мертвий. І крім того ...

Це була чудова думка. Принаймні, такою вона здалася юнакові. І він її має здійснити будьщо. Але для цього треба спокійно спуститися в провалля. Однаково нагору не вилізеш. А провалля безперечно має вихід.

Володя почав обережно спускатися. Це була важка й небезпечна робота. Ногою юнак намацував кожну точку оперття, чіплявся за камені, впинався нігтями в землю, хапався за траву й кущі.

Хабаров лежав нерухомо. Він безумовно був мертвий. Його очі були заплющені, в рот напхалося землі.

¹ Початок див. „Літ. журн.“ № 8-9, 10, 1940 р.

Володя пошукав у шпига в кишенях. Так. Те, що юнак сподівався знайти, є! Це був невеличкий папірець, посвідка, що Хабаров працює дроворубом на лісорозробках Фуксімо.

Крім того, в шпига було двісті паперових ієн, по двадцять білеті, і багато срібних монет по п'ятдесят і двадцять сен.

Знайшов Володя й інший папірець — посвідку, що Петро Хабаров дійсно є син Михайла Хабарова, офіцера колишньої білогвардійської армії. Ця посвідка була ретельно зашита в кишені штанів, і намацав її Володя випадково.

Вкупі з посвідкою лежав невеличкий круглий жетон із міді, на якому було зображено розквітлу хризантему й вибито номер 2008.

Володя довго міркував, що визначає цей жетон, але справжнє його значення розгадав тільки пізніше, коли потрапив у дуже критичне й небезпечне становище.

Юнак скинув із шпига штани з дебілої «чортової шкіри» і одягнув їх. Штани прийшлися якраз. Так само натягнув на себе синю сорочку Хабарова. Тепер Володя скидався на справжнього дроворуба.

Посвідки, гроші й жетон сховав у кишеню й рушив проваллям.

Гірська ущелина в один бік ширшала, цим напрямком і пішов Володя. Справді, він незабаром вийшов у невеличку долину з високою травою.

Насувалася ніч, над долиною нечутно шугали нічні птахи. Володя не знав, у який бік йому треба податися. Про те, щоб перейти сьогодні через кордон, не можна було й думати. Головна проблема, що юнак загубив напрямок і ніяк не міг орієнтуватися. Лишилось єдине — чекати ранку.

Володя нарвав кілька оберемків соковитої трави й зробив собі м'яку постіль. Десь недалеко кричав болотяний птах, навколо шепотіла висока трава.

Комарі жадібно накинулись на юнака. Вони гули, співали, дзеленьчали на тисячу ладів — тонко, басовито, одні протяжкі, інші поспішаючи. Від їхніх укусів горіла шкіра. Довелось ритися з головою в траву і сховати під сорочку руки.

Хоч як було зморене тіло, але від пережитого нервового напруження сон довго не приходив.

Що зараз робить батько? Що з ним? Може, закатованим помирає в ямі, і йому ніхто не подасть навіть кухля води?

Юнакові здавалось, що він злочинно згаяв силу часу, кожна година дорога, коли кожна прогаяна година може коштувати батькові життя.

Володя зривався на ноги, щоб іти вперед, швидше вперед до своїх. Але ніч була темна, навколо стояла глуха тайга — шорошена й грізна.

Трава шепотіла від вітерця, іноді вона шамотіла тривожно.

маче толочила її лапа звіра. В такі хвилини Володя підіймав голову й чуйно прислухався. І він шкодував тоді, що не знайшов і не взяв з собою гострої фінки, яку вибив із рук шпигуна.

Нарешті сон таки здолав юнака. Він прокинувся вранці, коли сонце вже золотило стовбури дерев на схилах сопки.

Володя знайшов озеречко, вмився й напився холодної прозорої води, настоєної на пахучих травах і корінню. Потім він вишав напрямом по сонцю й заглибився в тайгову хащу.

Він ішов увесь день, іноді тільки сідаючи спочити на деякий час і ухиляючись убік, щоб назбирати недозрілих ще ягід або налитись води із болота чи струмка.

Почало вже смеркатись, коли Володя побачив, що він збився з вірного напрямку. Коли це сталося, він і сам не міг сказати. Можливо, що він увесь день ішов у протилежний бік. А йому треба на північ, і тільки на північ!

Юнак переночував під старою ялиною, і ледве тільки засіріло, знову рушив в дорогу. Володю мучив голод. Він знайшов на болоті гніздо і в ньому п'ятеро зеленуватих яєць. Він розбив одне з них і побачив, що воно вже добре насижене, з зародком. Він пішов далі.

Згодом Володя згадав про кремій. Він легко знайшов пару гарних крем'яків. Він увесь час думав про мох, про сухий ніжний мох, схожий на пух.

Юнак сів на пагорбку і довго кресав кременем об кремій, доки мох не затлівся. Це була урочиста й відповідална хвилинка: займеться, чи не займеться?

Він роздував іскри, доки вистачало легенів. Він підкладав тоненькі шматочки сухої березової кори. І нарешті мох спалахнув, як порох. Вогонь перекинувся на кору, вона затріскотіла, як востріли.

Володі хотілося стрибати навколо вогнища. Він назбирав повну грибів і спік їх. Вийшло не дуже смачно, але юнак покотив їх з вовчим апетитом.

Потім поклав до кишені кремінці й пішов далі. Перед тим він добре погасив вогнище, щоб не зробити пожежі.

Він умів розкладати вогонь. Тепер можна було полювати. Йому хотілося смаженого м'яса. Одного разу він сполохав рябця, але підбити його було нічим.

Юнак ішов бадьоро. Навколо стукали дятли. Він з голоду не їв нічого. У всякому разі можна вбити дятла. Але цього не доведеться робити. Володі чомусь здавалось, що це — останній день на Карафуті.

Цєї ночі він неодмінно перейде кордон і його затримають прикордонники. Юнак прискорював кроки. Він спотував, коли натрапляв на вітролом. Це дуже затримувало. Вітролом був, як дротяна огорожа, як тайгові траншеї, як вовчі

А потім почались болота. Грунт двигтів під ногами. Володя знав, що це означає. Необережний крок і можна загрузнути в трясовині. Юнак не хотів ризикувати. Це буде страшне безглуздя — вирватись із японського полону й загинути в болоті. Безглуздішою смерті не вигадаєш.

Володя вирішив обминути болото. Трясовина тяглася, здавалось, без кінця - краю.

Сьогодні вже, мабуть, він не потрапить на кордон. І знову почалася смуга вітролому. Володя знемігся. Він упав на купу гниючого хмизу, відчуваючи, як бринять з утоми ноги.

Якесь нехороше почуття спустошеності і неясної тривоги не залишало юнака. Він чомусь підвівся на лікоть і почав пильно прислухатись, наче почув недалеко підозрілий шелест.

Він не міг зрозуміти, що з ним, звідки це непрохане безглузде почуття.

І зненацька він пригадав шпига. Володя бачив його на ду ущелини між двома кам'янистими стінами тайгової сопки. Він бачив його рот, забитий землею, важкі повіки з довгими віями і подряпаний лоб.

Юнака мучила тепер думка: що, коли провокатор прийде до пам'яті? Що, коли він живий і лише знепритомів? Адже він може дістатися до дроворубів, до Окума, і розповісти, що він Володя, мовляв, пограбував його, хотів убити. Він може вигадати страшний наклеп. І йому, можлива річ, повірять.

А може бути й так, що шпиг зустріне японських прикордонників і попередить їх ...

«Чому я не добив його?»

Потім Володя заспокоївся. Шпиг, безумсвно, був мертвий. Череп негідника довгі роки лежатиме на дні гірської ущелини. Його обнюхуватимуть ведмеді, лисиці мочитимуться на нього. Згодом, вибілений сонцем і дощем, його знайде тайговий мисливець і з цікавістю штовхне його ногою.

Відпочивши, Володя переміг вітролом, обійшов болото, і знову попростував на північ.

Жадана п'ятидесята паралель напевне вже була зовсім близько. Юнак уявляв її тепер як величезну рису, проведену через тайгу, гори і моря, яку можна побачити на власні очі й помацати руками.

Темнозелений тайговий присмерк уже гуляв на галявині, коли Володя несподівано вийшов на просіку. Юнак і злякався зрадів. Він не мав сумніву, що просіка веде до якихось воєнних споруд на кордоні.

Незабаром Володя знайшов слід від автомобільних шин. Просіка служила як зручна дорога.

Юнак дуже хвилювався. У нього пересохло в роті й виступило на лобі піт. Лишився останній бар'єр — кордон. Перестрибнути через нього, і кінець поневірянням, кінець важкій мандрівці тайгою.

Хоч як зручно було йти далі просікою, але Володя звернув і неї й пішов обік, продираючись крізь кущі й хащі молодих ліни. Цього вимагала обережність. На рівній, як лінійка, просіці така легко могло побачити чуже око.

Чим далі йшов Володя, тим більше зростало в нього напруження. Наче й не було втоми. Ноги ступали еластично, майже беззвучно, ніби не були взуті у дебелих дерев'яні черевики.

Цілим еством юнак відчував небезпеку. І дивно, його схвилюваність зникла безслідно. Натомість всі почуття незвичайно загострились. Він відчував надзвичайну ясність думок. Від його віору не могла сховатись жодна тінь, жодний кущ чи стовбур ліни. Кожний шелест заставляв його зупинятись і всім тілом припадати до дерева.

Ворог міг бути тут, у кількох кроках. Він міг притаїтись за кожним кущем чи трухлявим пеньком. Він міг іти навзирці за Володею, чекаючи зручної хвилини, щоб гукнути: «Стій! Руки віору!»

В густому присмерку, в кінці просіки, зринули невідомі будівлі. Володя ліг на землю й поповз. Він побачив дуже високий паркан, увесь оповитий колючим дротом. За парканом височіли будинки. Труби на дахах чітко вимальовувались на вечірньому небі.

Це міг бути прикордонний пост. Але чому так багато будинків? Володя налічив п'ять, але їх було, мабуть, більше — не можна було розгледіти за дахами.

Підповзши ближче, юнак побачив, що паркан обнесений двома рядами колючого дроту.

«Як фортеця,— майнула думка.— Що це за будівлі в глухій тайзі?»

Жодний звук не порушував тиші. З тривогою, підвівши голову, дивився Володя на «фортецю». Ні, це не був прикордонний пост.

В цю хвилину юнак ясно почув, як десь недалеко хруснула суха гілочка. Він припав до землі, злився з нею.

Володя чуйно прислухався, затаївши подих. Якась нічна колючка лазила на билинці біля самісінького носа юнака. Потім вона перелізла Володі на щоку. Він не поворухнувся. Можливо, що це була волосата гусінь, бо незабаром щока засвербіла.

Юнак лежав нерухомо. Коли недалеко був ворог, він мусив себе виказати. Проте ніщо більше не порушувало тиші. Володя відпочив з полегшенням.

Але незабаром він знову почув якісь дивні звуки. Вони летіли з боку будівель, зза високого паркану. Це було схоже на гукання парової машини. І враз спалахнули електричні ліхтарі.

Освітлена електрикою, блищала на дахах бляха. На хвилину юнакові здалося навіть, що він чує глуху розмову за парканом.

Електричне світло не досягало до хащі. Володя лежав, при-

чаївшись серед листя густої папороті. Треба було діяти. Не можна ж почувати під стінами невідомих будівель у тайзі.

Юнак був переконаний, що він бачить перед собою японський концентраційний табір. Його навмисне побудували в тайзі, подальше від людських очей, і в ньому ув'язнені найкращі японські комуністи.

Навколо стояла темрява, і тільки будівлі за парканом яскраво освітлювала електрика. Ніщо не порушувало глибокої тиші. Тільки глухий шум парової машини долітав до Володі.

І зненацька юнак здригнув і застиг на місці. В нічній тишині пролунав дикий покрик, розпачливий зойк. Він пролунав і раптом обірвався, наче тому, хто кричав, ураз затулили рота.

Розпач і передсмертна туга людини, яку ведуть на страту, прозвучала в тому страшному покрику. Володя увесь тремтів, наче його трусила жорстока пропасниця.

За цим парканом, за огорожею з колючого дроту, страждали люди, страждали найкращі революціонери. Скільки їх — ув'язнених, схованих у концтаборі від друзів і товаришів, у тайговій глушині? Які герої-підпільники доживають тут свої останні дні закуті в іржаві кайдани, відірвані навіки від усього світу?

І найгірше те, що Володя був безсилий, він не мав ніякої змоги допомогти в'язням. Та й чи має він зараз право ризикувати? Хіба його батько не покладає зараз на нього, на сина, на свої надії визволитись?

Ні, це безглуздя наражатися зараз на небезпеку. Подальше від цього місця, доки не пізно!

Легкий, майже невлесний шелест ураз виник позаду юнака. І в ту мить, коли Володя, припавши до землі, хотів озирнутись, щось важке і моторошне безшумно звалилось йому на спину. Він почув як клацнули зуби звіра, і ніс упіймав гострий запах синиці.

ОФЦЕР ДОПИТУЄ

Хтось підійшов ззаду безшумними, легкими кроками й тихо покликав:

— Гохан! Гохан!

Володя відчув, що пес відпустив його. Тоді той, невідомий, що підійшов, коротко наказав японською мовою:

— Спокійно!

Він брутально схопив руки юнака й скрутив їх за спину вірьовками. Володя увесь час відчував на своїй шиї гарячий дих пса, чув його глухе гарчання, і знав, що досить тільки трохи поворухнутися, як собачі зуби впнуться в тіло мертвою хваткою.

— Встати! — наказав невідомий.

Володя не встиг отямитись, як на очі йому лягла хустка.

згаду, на потилиці, її міцно зав'язав напасник. Потім він покликав пса і знову коротко наказав :

— Вперед !

Взявши Володю за зв'язані ззаду руки, невідомий легкими поштовхами вказував йому, куди йти.

Юнак повільно йшов, чуйно прислухаючись до звуків, що висікали біля нього, намагаючись вгадати, куди його ведуть.

Звичайно, в табір.

Стукіт. Рипить хвіртка. Вона рипить важко, повільно відчинючись. Так риплять масивні залізні ворота.

Розмова двох людей, мабуть вартових — коротка, хаплива. Володю ведуть, здається, довгим коридором.

Східці на другий поверх. Хтось підтримує юнака за лікоть. Ного вводять у якусь кімнату й зривають з очей пов'язку. Світло сліпить йому очі, він зажмурюється. Потім він бачить за столом японського офіцера в кітелі.

— Хто ти такий ? — питає офіцер.

Солдат - вартовий з двома зірочками на погонах підштовхує Володю ближче до столу.

— Хто такий, я питаю ? — повторює офіцер, мацаючи юнака швидкими очицями з ніг до голови.

— Я — дроворуб, — відповів Володя. — Я працював на лісо-розробках Фуксімъ і ...

— Чому ти оп'янівся в цих місцях ?

— Я покинув дереворозробки і шукаю іншої роботи.

— А що ти робив біля ... біля огорожі ?

— Я заблукав. Гадаю, що в тайзі це звичайна річ. Я натрапив на просіку і, зрозуміло, що пішов нею, сподіваючись вийти до житла.

— Ти знаєш, куди ти потрапив ?

— Ні, я цього не знаю.

— Отже, ти — дроворуб ?

— Дроворуб.

— Ти — росіянин ?

— Так.

— Звідки ти знаєш японську мову ?

— Я дуже давно, з дитячих років, живу в Японії.

Офіцер продовжував обмацувати постать Володі очима.

— Я знаю, хто ти, — нарешті сказав він.

— Дроворуб.

— Ти можеш говорити, що ти хочеш. Але я знаю. Ти — шпигун.

Він натиснув кнопку і в кімнату ввійшло двоє солдат без шаблів.

— Обшукайте його.

Офіцер з цікавістю розглядав кремені, знайдені в кишенях Володі.

— Що це? — спитав він.

— Ви бачите — кремені.

— Але навіщо ти їх носиш з собою?

— Як талісман. Ці камінці знайдено у шлунку борсука. Вони приносять щастя.

— Зустрітися з борсуком — це приносить лихо. Так каже простий народ.

— Але камінці, знайдені у борсука в шлунку — інша річ. Я сам чув, як борсуки б'ють себе в живіт, і почути це — нешастя. Але кремені, кажу, зовсім інше.

— Ти погано розмовляєш японською мовою. Ти приїхав із Росії?

— Може, ви гадаєте, прилетів на власному літаку?

— Це не допоможе. Ти просто перейшов кордон.

— Невже наші пильні прикордонники це можуть дозволити? Японський солдат ...

— Досить.

Офіцер розгорнув знайдені в кишенях у Володі довідки.

— Ти — син Хабарова? — спитав він іншим тоном. — Чому ти раніше мовчав про це?

— Ви мене про це не питали.

І тут трапилось диво. Офіцер вертів у руках мідний жетон із вибитою на ньому хризантемою. Його обличчя розпливлося в широку усмішку.

— Номер дві тисячі вісім, — голосно прочитав він. — Чому ти мовчав і про це?

Володя не знав, що відповідати. Він бо не розумів, що він значає цей жетон.

Офіцер спитав:

— Ти давно працюєш... ну, в таємній поліції?

І тут Володі стало все ясно. Це був значок шпига.

Набравши байдужого вигляду, юнак промовив:

— Пане офіцер, я не маю ніякого права нікому про це розповідати. Крім того, тут присутні прості солдати...

Офіцер схаменувся.

— Не можу заперечити, що ви маєте рацію. Ви — справді син Хабарова?

— Син Хабарова.

— Капітана Хабарова?

— Так.

Офіцер щось обмірковував. Він ще не зовсім повірив.

— А чому, в такому разі, ви працюєте дроворубом? Син капітана, і...

— Я повинен був працювати серед дроворубів... чи ви мені розумієте?

— І, нарешті, останнє запитання: де зараз ваш батько?

— Хіба ви цього не знаєте, пане офіцер?

— Ні, напевне не знаю. Він зараз, наскільки це правдиво, віддається, перебуває в Токіо?

— Ні, ви зовсім невірно поінформовані, пане офіцер. Мого батька вже нема. Його вбили радянські прикордонники.

Офіцер шумно встав за столу.

— Ви голодні?

— Коли можна, я з охотою б...

— Будь ласка. А про вашого батька я, звичайно, чув. Він загинув, як герой. Зараз вас проведуть у кімнату. Прошу пробачити, але доведеться знову зав'язати вам хусткою очі. Такий порядок. Інструкції. Ще раз пробачте. Довідки, жетон і гроші залишаються покищо в мене. О, не турбуйтеся, нічого не пропаде. Ви хочете щось сказати? Я слухаю.

— Щодо талісмана... Ви розумієте, що я не надаю йому особливого значення. Але... пробачте, я трохи вірю в забобони. Що ж поробиш — так мене виховано.

— Камінці ви можете одержати.

— Ні, ні. Мені просто трохи соромно перед вами. Але коли увесь час маєш небезпечну роботу, мимоволі зробишся...

— Прошу, прошу. Я вас розумію. Я сам не мінаю храмів Інарі¹, хоч вірю тільки в імператора.

Вартовий зав'язав Володі очі й одвів його в застелену циновками кімнату. Тут не було ні столу, ні стільців, але в кутку лежало кілька подушок з вишитими на них золотими фазанами. Той же вартовий приніс у чотирикутній чашці риж і м'ясо.

Володя добре повечеряв. Але не йшла в нього з голови думка — чи справді повірив офіцер? Довідка і жетон — речі красномовні, але не настільки, щоб переконати хитрого й підозрілого самурая.

Юнак підійшов до дверей і легенько штовхнув їх. Двері... відчинились! Двері були не замкнені!

Проте, як тільки Володя висунув голову, біля нього з'явився вартовий.

— В коридорі нема нічого цікавого, — сказав він. — Крім того, тут протяг.

— Я не боюся простуди, — відповів Володя.

— Але я відповідаю за ваше здоров'я. Молодим людям шкідливо пізно лягати спати.

І він зачинив двері.

«Самурай не повірив, — подумав Володя, — і поставив вартового».

Але міркуючи далі над своїм становищем, юнак прийшов до висновку, що вартовий — це ще нічого не визначає. Не можна

¹ Інарі — лисиця, перевертень, злий дух. Ще багато японських бідняків вірять у ці казки і приносять Інарі жергви.

забувати, що це не ресторан, а концентраційний японський табір. Вартові тут стоять, певне, на кожному розі.

Володя підійшов до вікна. Воно було кругле, з кольорового скла. Широке подвір'я яскраво освітлювали електричні ліхтари. Два солдати повільно ходили сюди й туди. Багнети тьмяно блищали, і Володя, чомусь дуже гостро відчув у ту хвилину їхній холодний, нещадний блиск.

На протилежному кінці подвір'я стояв низький і довгий дерев'яний будинок. Круглі вікна його поблискували строго, як окуляри.

Подвір'я раптом сповнилося людьми. Вони йшли поодинокими невеличкими групами по двоє, по троє, одні розмовляючи між собою, інші — похмуро схиливши голову, наче пригнічені важкою втомою. Всі вони були зодягнені в білі халати й білі берети, як лікарі. У кожного на боці висів протигаз.

Їх пройшло подвір'ям чоловік двадцять. Всі вони зникли в довгому присадкуватому будинку.

«Що це за люди в халатах? Лікарі?»

Володя губився в здогадах. Зрештою, все це зовсім не схоже на табір для ув'язнених.

Він хутко відскочив від вікна, бо в двері хтось постукав. Це був уже знайомий офіцер.

— Дозвольте зайти? Я прийшов пересвідчитись, чи вам нічого не треба.

Він стукнув каблуками. Його кругле, подібне до місяця обличчя зображало надзвичайну ввічливість і готовість до послуг. Але Володя бачив, що самурай прийшов за чимсь іншим. І справді, він незабаром спитав:

— Я гадаю, що вам невідоме місце, де ви знаходитесь?

— Я хотів би це почути від вас.

Обличчя офіцера набрало враз непроникливого виразу, який він ретельно намагався сховати за машкарою люб'язної усмішки.

— Коли ви це вже знаєте, мені не доводиться ...

— Ні, я не знаю цього напевне.

Офіцер докладав великих зусиль, щоб розгадати, чи знає він його в'язень. Він напружено ловив кожне Володіне слово, кожний відтінок його голосу.

— Ви не знаєте, напевне, але ви здогадуєтесь? Чи не так? «Чому він так добивається від мене відповіді?»

— Так, я здогадуюсь.

— Отже?..

— Я думаю, що я потрапив ...

Офіцер напружив увагу. Його очі застигли. Але усмішка його сходила з губ.

— ... в концентраційний табір,— закінчив Володя.

Офіцер, як здалося юнакові, полегшено зітхнув.

— О, ні,— похитав він головою.— Не табір. Але ви не ...

магайтесь про це довідатись, це для вас може бути не зовсім корисно.

— Спасибі за пораду. Хоч я не розумію вас.

— Буває корисно не розуміти.

І він знову елегантно, як перед жінкою, пристукнув каблукми.

ПРОФЕСОР АЮГАВА

Володя прокинувся, та в кімнаті було темно і він подумав, що надворі ще ніч. Але тонкий сонячний промінь несміливо простягся на підлозі.

Володя підійшов до вікна. Воно було затулене зовні, і промінь пробивався крізь єдину невеличку щілину. Отже вночі, коли юнак спав, вікно затулили. Це, звичайна річ, було зроблено для того, щоб Володя не міг спостерігати, що робиться на подвір'ї.

Юнак знову відчув себе в'язнем. У нього відібрали не тільки волю, а навіть денне світло.

Ніч минула тривожно. Володя бачив кошмарні сні. Але сьогодні вранці, побачивши затулене вікно, юнак знову відчув, що кров у нього гаряча й бурхлива, і що він має досить сили, щоб стати навколішки перед самураями.

Цілий день просидів Володя у темній кімнаті. Двічі приносив їжу вартовий, але юнак майже нічого не їв. Мучила невідомість. Напевне самураї довідались, хто він. Що його чекає?

Тривожили думки: куди він потрапив? Чи можна вірити офіцерові, що це не концтабір? Яка, нарешті, різниця — однаково він ув'язнений самураями. Хто зна, чи пощастить тепер утекти. Яке безглуздя! Бути на волі і знову потрапити в полон!

Були хвилини, коли сльози душили Володю. Він витирав їх, — головне, щоб ніхто з ворогів не побачив, як він плаче.

Насувався розпач. І тоді мимоволі виникла думка про те, чи не краще все це скінчити? Дуже просто — розбігтись, нахилити голову, і з розгону — тім'ям об стіну!

Володя докоряв тоді сам собі, лаяв себе.

— Боягуз! — шепотів він. — Ти злякався?

Він шукав найдошкульніших, уразливих слів.

І розпач минав. Було гірше, коли закатований лежав він у самурайській в'язниці, коли так далеко були всякі надії на порятунок.

Юнак готовий був як слід зустріти офіцера. Ще в коридорі почув Володя його кроки й голосну розмову з вартовим.

Офіцер увійшов веселий, з усмішкою, яка не сходила з його обличчя. В ту ж мить у кімнаті спалахнула електрична лампочка.

— Ви повинні пробачити за деякі неприємності, яких ви зазнали, — офіцер махнув на вікно. — Я вже наказав зняти запону ...

— Яке ви маєте право знущатись з мене? — гукнув Володя.

Офіцер простяг юнакові цигарку.

— Не палите? Даремно. Хвилюєтесь теж даремно. Я виконував відповідні інструкції. Повинен вам сказати, що ми додивувалися про вас у головній конторі лісорозробок Фуксімо. Ви самовільно залишили роботу й навіть не схотіли одержати пеналі, яку контора теж утримала з вас, як штраф. Тепер усе по разд, хоч вашу особу ще перевірить особисто представник поліції. Я можу повернути вам ваші документи.

Офіцер простяг довідки й жетон.

— Гроші вам теж повернути, чи, може, оддасте мені частину на сховок?

Володя зрозумів. Офіцер вимагав хабара.

— Пан офіцер,— відповів юнак,— безперечно може залишити на схованку п'ятдесят ієн.

Володі не шкода було б віддати всі гроші, аби офіцер пустив його звідси. Але назвати більшу суму він побоявся — це могло викликати підозріння.

Офіцер з чарівною усмішкою відрахував Володі сто п'ятдесят ієн. Про срібні гроші він «забув».

— Розумію,— сказав він,— що таку суму, як у вас, звичайний дроворуб не заробить. О! У вас є інший надійний заробіток.

Володю дуже стурбувало, що його має перевіряти поліція. Можливо, що його перевірятиме Ліхолетов. Коли, навіть, і не він, то однаково небезпека викриття надто велика.

— Коли у вас немає для мене ніякої роботи,— сказав Володя,— то я гадаю, що мені можна вільно покинути ваші володіння, пане офіцере.

— Володіння? Хі - хі - хі... Це ви сказали надзвичайно вільно. Дійсно, я — комендант цих... володінь. Будемо друзі. Я Фудзіта.

— Пане Фудзіта, я пам'ятаю вашу пораду не цікавитись місцем, куди я потрапив. Але я повторюю своє питання: чи вільно мені...

— Пробачте,— перебив офіцер,— я зовсім не гадав залишити ваше питання без відповіді. Це було б негідно лейтенанта армії великого імператора. Ви, звичайно, вільні, але не вільно виїждіти звідси. Тобто, я хотів сказати, використавши ваш дотепний вислів,— невільно залишити мої володіння. Це залежить, на жаль, не від мене, але закон не можна переступити.

Володя зрозумів, що офіцер хитрує. Ніякої волі не було. Він Володя, залишився в'язнем.

— Я дуже дивуюсь,— сказав він.— У ваших словах промірчя.

— Я вам скажу одне слово, хоча й порушу тим інструкції, посміхнувся Фудзіта,— і ви перестанете дивуватись. Це слово «лабораторія». Далі прошу мене не розпитувати, хоч і як, поки не те, мені прикро звертатися до вас з такою просьбою. Але

струкції вище над усе, в тому числі й над почуття особистої приязні до вас. Тим паче, що нам час йти.

Володя насили розумів швидку й плутану мову офіцера, але останнє його речення збентежило.

— Йти? Куди йти, пане Фудзіта?

— О, не турбуйтеся. Це зовсім близько. В цьому ж приміщенні і, навіть, на цьому ж поверсі. Пан професор Аюгава хоче вас побачити. Я казав йому про вас. Ви з'явилися у нас дуже до речі. Пан Аюгава давно вимагає помічника. О, це дуже легка робота. Мова йде про технічного помічника, який би був добре іншомовний і знав би дещо з хімії. Маю надію, що ви...

— Дещо знаю.

— Чудово. Пан професор скаже своє останнє слово, яке, треба гадати, так само буде приємне для вас, як і для мене.

В супроводі офіцера Володя вийшов у коридор. Вартовий стояв біля дверей, оббитих чорною шкірою. Фудзіта проминув вартового. Коридор був дуже довгий. Навколо стояла тиша. Здавалося, що в будинку ніхто не живе.

Ноги м'яко ступали по матах, якими була застелена підлога. Нарешті офіцер зупинився біля низеньких дверей, зовсім непомітних у глибокій ніші.

— Ми прийшли, — сказав він. — Квартира пана професора Аюгави.

Шаркнувши ногами перед дверима і стукнувши каблуками, Фудзіта обережно натиснув кнопку.

Відчинив зморщений дідуган, дрібний і жвавий, з чіпкими руками. Верхня губа не прикривала жовтих зубів і це було дуже схоже на те, що дідуган увесь час посміхається.

Відчинивши, він швидко й нечутно побіг у покої. Володя помітив, що старий узутий у м'які сандалі з чорної повсті.

Фудзіта, не перестаючи шаркати на ході й пристукувати каблуками, пішов услід за дідуганом.

— Професор Аюгава! — шепнув він Володі.

Дідуган уже сидів за писемним столом і кивав звідти голим блискучим черепом. На професорі було тепле ватяне кімоно — «дотеро», але він увесь час шулився, наче відчував холод.

Володя швидко оглянув кімнату. Вона була застелена матами, в кутку стояв писемний стіл і кілька бамбукових крісел. Під їхніми ніжками були підбиті широкі дощечки, щоб не псувати мат. Блакитні стіни були голі, їх прикрашала лише велика карта Азії.

На столі перед дідуганом стояло писемне приладдя з жовтого каменю і статуетка, яка зображала трьох мавп — сліпу, глуху й німу. У великому розгардіяші по всьому столі були розкидані книжки, деякі з них розгорнені, інші з закладками із шовкових кольорових стьожок.

Фудзіта віддав честь і вказав на Володю.

— Ось та молода людина, про яку я казав вам, пане професоре.

Аюгава притулив рупором до вуха долоню — він недочував. А як офіцер далі нічого не казав, то він надів окуляри і пильно й довго дивився на Володю, вивчаючи його, наче якусь небачену істоту.

Певно огляд задовольнив дідугана. Він швидко закивав головою, і кутаючись у «дотеро», показав Володі на крісло. Юнак сіп, а Фудзіта, попрохавши пробачення і шаркнувши ногами, вийшов.

Аюгава потягся до розгорненої книжки і почав читати, не звертаючи далі ніякої уваги на Володю. Світло від лампи, затишеної абажуром, падало на нижню половину обличчя професора, лишаючи чоло, очі й півноса в тіні. Але це не заважало юнакові добре роздивитися на дідугана.

І чим більше спостерігав його Володя за читанням, тим нестерпніше зринала думка, що Аюгава страшенно скидається обличчям на стару бабу. Ось він поворушив верхньою головою губою з борозенками дрібних зморщок, наче відганяючи муху. Ось він почухав п'ятірнею за вухом. Ось підпер підборіддя долонею ...

Кожний цей рух нагадував Володі старих ойроток або тунгусок, і юнак зовсім не здивувався, коли професор відклав нарешті книжку набік і заговорив зовсім баб'ячим пискливим голосом.

Несподіваним було лише те, що Аюгава звернувся до Володі чистою російською мовою :

— Петро Хабаров? Так, здається, юначе, тебе звати? І твій батько загинув на кордоні?

— Так.

Аюгава ворухнув губами, в його очих майнув якийсь незрозумілий вираз. Здавалось, він поринув у спогади.

— Тридцять чотири роки тому, — сказав він, — мені не раз доводилось переходити через японо-російський кордон. Перед тим я три роки вивчав російську мову. І вивчаю й зараз. Я готовий хоч зараз, знову ...

— Перейти кордон?

Аюгава пильно подивився на Володю.

— Ти знаєш, юначе, що звідси нікого не випускають?

— Чув. Але не зовсім розумію, в чому річ.

— Звичайно, мене, наприклад, коли б я схотів, випустять. Але ж я відомий учений. Про мої досліди тут не повинна знати жодна людина. Про це дуже пильно, будь певний, дбає генеральний штаб армії. Завтра вранці ти допомагатимеш мені в лабораторії. А зараз — спати. Постели мені.

— Я повинен вам слати?

— Швидко, — писнув Аюгава, підводячись зза столу. — Ходимо, я покажу, як це робиться.

В сусідній кімнаті під стіною лежав матрац - футон, набитий бавовною. Вкривався професор теплою ватяною ковдрою, а звернувши клав ще своє кімоно «дотеро».

— Я родом з півдня,— пояснив він.— Мені тут завжди холодно. Моя кров не гріє мене.

Його баб'яче голе обличчя, здалося Володі, аж посиніло, наче з морозу. Коли він показав, як треба слати, чіпкі його руки метнулись до вікон, він завісив їх товстими шторами, потім повернувся в свій кабінет до писемного столу й натиснув кнопку. Прийшов Фудзіта.

— Він придатний,— сказав Аюгава.— Однаково мені вже набридло просити вас.

— Маю сміливість знову і знову подати до вашого відому мою думку, що це буде чудовий помічник, бо я ніколи не помилявся в людях.

— Можна йти,— махнув рукою Аюгава.

Фудзіта знову повів Володю знайомим коридором. Вартові немно розступились перед комендантом.

Спустившись на перший поверх, Фудзіта почав обережно сходити крутою драбинкою вниз, у підвал.

— Тримайтеся за поручні,— попередив він,— бо мені прикро навіть думати, що ви можете впасти і в кращому випадку пошкодити собі ніс, а в гіршому, про що мені навіть неприємно думати, зламати ногу.

Комірчина, куди комендант привів Володю, була тісна й задушлива. Електрична лампочка спускалася з стелі. Вгорі, врівень з подвір'ям, виступав квадрат невеликого вікна. Тут, мабуть, і вдень було напівтемно. Під стіною лежав матрац і подушка.

— Це ваша кімната,— сказав Фудзіта.— Тут ви житимете. Власне — спатимете. Увесь ваш час забиратиме лабораторія. Але спочатку я мав звернутися до вас з великим проханням з приводу однієї дрібнички, заради якої я навіть не насмілюся б турбувати вас, коли б цього не вимагали інструкції, які передбачають багато дечого, що нам з вами, безумовно, здається не зовсім зрозумілим. Прошу, будь ласка, дайте підписку.

— Яку підписку?

— О, кажу ж, що тільки інструкції змушують мене турбувати вас. Підписку, що навіть на терені лабораторії ви нікому не скажете жодного слова про те, що тут побачите й почуете.

Володя повільно взяв у Фудзіта автоматичну ручку, уважно прочитав заздалегідь приготований текст, і поставив під ним підпис: Петро Хабаров.

ЗАЛІЗНІ ДВЕРЦЯТА

Коли Фудзіта пішов, Володя ліг на матрац і спробував заснути. Не спалося. За стінкою чути було одноманітне гудіння. Юнак подумав, що то працює динамомашина.

В комірці душила спека. Матрац довелося відтягти від стіни,

бо вона була гаряча. Очевидно повз неї проходили якісь гарячі труби, бо їхні обриси Володя бачив під стелею.

«Сюди б посадити пана професора! — подумав юнак про Аюгава. — Нагрівся б!»

Володя підійшов до дверцят і відчинив їх. Просто перед собою побачив драбинку, яка вела нагору, а ліворуч — ще одні дверцята, над якими ледве блимала електрична лампочка.

Володя прислухався. Саме за цими дверцятами чути було те одноманітне гудіння, що долітало в комірчину.

Якусь мить юнак стояв вагаючися, а потім сіпнув дверцята до себе. Вони розчинилися, і Володя опинився у великому підвальному залі, серед гудіння й сичання пари. Освітлені рожевими сполохами перед топками могутніх казанів поралися робітники в шкіряних хвартухах. Чорною широкою биндою біг ремінний шків повітродувки. Клацали дверцята топок; дві вагонетки, гуркочучи коліщатами, раз-у-раз підвозили дрова; шипіла, свистіла, сичала пара; десь, зовсім близько, булькала, клекотіла вода...

Володя стояв збентежений. Він не сподівався побачити такої видовище. На юнака ніхто не звертав уваги. Він підійшов до робітника й спитав, навіщо топлять казани. Адже надворі літо і немає, мовляв, ніякої потреби опалювати будівлі.

— Хіба ти не знаєш, — блиснув робітник білими зубами, — що пара потрібна для лабораторії?

Далі Володя нічого не розпитував. Він обійшов навколо всього приміщення, ледве не потрапивши під коліщата вагонетки.

«Пара для засекреченої лабораторії, — подумав Володя, — яку піклується японський генеральний штаб. Адже мені зовсім ясно сказав це дідуган професор з баб'ячим обличчям. І коли зважити те, що комендант згадував про хімію, можна зробити деякі висновки про цю лабораторію. Перший висновок: тут японські професори під наглядом самураїв із військового штабу працюють над винайденням нових смертоносних газів, призначених для наступної війни. Другий висновок: втекти з такої засекреченої «наукової установи» річ зовсім не легка.

Від цієї думки стало тоскно й тривожно на серці. Тікати треба звідси якнайшвидше. Володя добре запам'ятав слова коменданта, що його, Володю, ще перевірятиме поліція. Звичайно, це має бути воєнна жандармерія — найлютіша з усіх гатунків японської поліції.

Тікати? Легко сказати! Перед очима Володі стояв височезний паркан, два ряди колючої огорожі з дроту, крізь який, певно, пропущено електричний струмінь, і вартові.

Захотілося зараз же в комірчину, щоб лягти й на самоті шукати і ще раз добре обміркувати своє становище.

Володя відчинив перші, на які натрапив, двері. Спочатку він

навіть не помітив, що заблуdivся. Юнак опинився в коридорі з кам'яною підлогою.

Щось глухо заричало. В двох кроках перед Володею стояв величезний рудий дог, заступаючи дорогу. Шерсть на спині пса шіпачилась, він вискалив білі ікла.

Юнак злякано позадкував і в цю мить почув дивний горлоший вигук:

— Гохан! Гохан!

Ураз згадався напад собаки в тайзі, біля колючої огорожі.

— Гохан! — мимохить вирвалось у Володі.

Він побачив велетенського зросту косооку людину з револьвером на боці. Косоокий мукав і мекав, допомагаючи собі рухами. Він був німий, але вмів вимовляти одне єдине слово «Гохан», яке кілька разів повторив, кличучи собаку.

Володя поклав руку на серце і вклонився. Японець - велетень зробив у відповідь такий же рух. Гохан відійшов набік і ліг, поклавши морду на лапи й увесь час насторожено не спускаючи очей з Володі.

— Що ви тут робите? — спитав юнак.

Було видно, що японець розумів питання. Він озирнувся, потім похитав головою, поклавши собі палець на губи. Можна було подумати, що він повідомляє таким чином про свою німоту, але Володя зрозумів правильно: «мені заборонено відповідати».

Щоб перевірити, Володя спитав:

— Як звати собаку?

— Гохан! Гохан! — з готовністю вимовив японець. Певно, заборона відповідати не стосувалась імені пса.

Дог, почувши своє ім'я, скочив на ноги й знову сердито заричав.

Володя посміхнувся:

«Німому заборонено розмовляти — чудасія! Це подвійна заборона!»

Самураї, мабуть, мали рацію поставити тут німого. Володя помітив за його широкою спиною іржаві залізні дверцята з засувом і замком.

— Як вас звати? — запитав Володя. — Ви сторож? Кого ви сторожите?

В очах у вартового ясно можна було прочитати тепер страх. Він відчайнo замотав головою, замахав руками, і водночас почав наступати на Володю, тиснучи його до виходу.

Вихід був інший, не той, яким Володя увійшов сюди. Треба було пройти повз кімнату, повну кліток. Крізь відчинені двері Володя побачив двох робітників - японців, які годували в клітках тварин, і зайшов до кімнати.

Нестерпний сморід ударив у ніс. У клітках вищали, гавкали, грибали, чекаючи м'яса, десятки псів. Переважно це були без-

порідні «дворняги», але між ними багато було й таких, що безперечно мали в собі благородну кров вівчарок або лягавих.

В інших клітках бігали білі пацюки й морські свинки, але найбільше було кролів. Білі, сірі, чорні — вони живою рухливістю зграєю сповнювали величезні клітки.

В невеличких приміщеннях сиділи самотно кролі й собаки, відокремлені від інших. На цих самотників сумно було дивитись. Були вони нерухомі, нахорохорені, очі в них втратили свій блиск і були каламутні, напівзаплющені. Володя помітив, що в деяких із цих хворих тварин навіть шерсть набрала якогось зловісного зеленастого кольору, наче була обризкана отруйною рідиною.

Юнак догадався, що це — віварій. З цієї кімнати тварини потрапляють під ножі вчених дослідників. І ті відокремлені кролі й напівживі пси вже безумовно побували на столі хірурга...

Та ні, зовсім ні. Якого хірурга? Володі стало навіть досадно на свою недогадливість. Хірург тут ні до чого. Тварини призначені в жертву смертоносному газу! На цих істотах японські професори випробовують якість винайдених у лабораторії нових отруйних газів!

І враз стало зрозуміло, від чого позеленіла шерсть у деяких собак, від чого вони повільно конають у клітках.

До юнака підійшов один із робітників.

— Ти недавно тут? — спитав. — Я тебе вперше бачу, а знаєш всіх.

— Я помічник пана професора Аюгава, — відповів Володя.

Робітник мовчки пішов до кліток. Володя бачив, як він енергійно підхоплював вилами криваве м'ясо з кошика й кидав його в псам.

Людина в білому халаті несподівано зайшла до віварія. Він був дуже блідий японець, середнього віку.

— Хто ти? — спитав він у Володі.

— Помічник пана професора Аюгава.

Японець шанобливо вклонився юнакові і підійшов до клітки в якій непорушно сидів великий худий пес.

— Номер сто сорок другий досі не здох? — здивовано запитав він, записуючи щось у книжечку.

Взявши вила в робітника, він просунув їх крізь ґрати й штовхнув пса. Той упав на бік, але й далі лежав нерухомо, тільки очі його блимали й сльозоточили.

— Дивний випадок, вартий уваги, — промовив японець у халаті, зиркаючи на Володю. — Три дні минуло, а він ще живий.

Від смороду юнака збудило. Він хутко вийшов із віварія й забаром опинився на подвір'ї.

Освітлений електричними ліхтарями, зовсім недалеко височів паркан. Зверху на ньому густо стреміли гвіздки й звивався металючий дріт.

Юнак підійшов ближче. Тепер він остаточно переконався,

перелізти без драбини через цей височезний паркан неможливо. Для втечі треба шукати інших шляхів, треба побудувати інший план.

Несподівано майнула думка про підкіп. Чому, справді, не спробувати підкопатися під паркан?

Аж дух забило від хвилювання. Справді — підкіп! Звичайно, це зв'язано з великою небезпекою, але яка втеча буває безпечною? Треба ризикувати.

Зупиняло те, що на підкіп потрібно багато часу. Треба спокатку знайти більш-менш тихе місце, де можна було б копати. Треба, нарешті, добре вивчити, де пости вартових.

— Відійди далі! — нараз пролунав за спиною покрик вартового. З іншого боку наближався другий вартовий солдат.

Не лишалось нічого іншого, як виконати наказ.

Юнак відійшов до будинку, і удаючи, що милується зоряним небом, почав наглядати за вартовими. Їх було двоє. Вони ходили кожен на своїй дільниці, вздовж паркана.

Володя зітхнув. Виявляється, що підкіп — це тільки фантазія. Адже вартові навіть близько не підпускають нікого до паркану.

Але надія не залишила юнака. Плани втечі, мов навмисне, виникали один фантастичніший від одного. Уявлявся величезний аеростат, учепившись за який, можна здійснитися в повітря. План зовсім не поганий, але неvistачало саме такої дрібниці, як аеростат.

Уявлялось, нарешті, як він, Володя, переодягшись у форму коменданта, сміливо йде до вартових і наказує їм розчинити ворота. Або — ще краще: Володя кидає гранату, вона вибухає, і ось уже в паркані зяє величезна дірка.

Аж пізно вночі повернувся юнак у комірку. Стомлений, він заснув швидко й міцно.

ЛАБОРАТОРІЯ

Володю розбудив Фудзіта.

— Вас давно чекає пан професор Аюгава, — сказав він. — Дозвольте нагадати, що ви — його помічник. Пан професор уже в своїй лабораторії, куди ми зараз підемо.

По дорозі комендант несподівано спитав:

— Як вам подобається наш віварій?

«Звідки він знає, що я там був?» — промайнула думка у Володі.

— Зовсім непоганий, — відповів юнак. — Шкода тільки тварин, які мучаться...

— Тварин?

Дивний вираз з'явився на обличчі в коменданта: і холодна горстокість, і саркастична усмішка, і ще щось, чого ніяк не міг нагадати в ту мить Володя.

— Тварин? — повторив Фудзіта. — Ми не зупиняємось навіть перед стражданнями людей, коли цього вимагає зміцнення могутності Японії і слави нашого імператора.

Слідом за комендантом Володя піднявся на другий поверх.

— Ось — лабораторія, — сказав Фудзіта, стаючи перед дверима, оббитими чорною шкірою. — Чи ви добре запам'ятали дорогу? Маю надію, що ви пробачите мені це запитання, але я мусив спитати, бо з завтрішнього дня ви повинні проходити сюди без пропуску. Дозвольте дати вам перепустку на вільний вхід до лабораторії.

Комендант простяг Володі папірець.

— Прошу, пане Хабаров, візьміть. І ще одно невеличке питання, яке не відбере багато часу. Як вам сподобався Лі - Фуна?

— Я не знаю ніякого Лі - Фуна.

— Користуюся з нагоди пояснити вам, що мова йде про вартового, з яким ви вчора вночі розмовляли. У нього китайське ім'я.

— Звідки ви знаєте про це? — не витримав Володя.

— Дозвольте зауважити, що коли відповідають питанням на питання, то це, маю тверде переконання, дуже заплутує справу і ніколи не йде, беру на себе сміливість запевнити вас у цьому на користь співбесідників.

— Я випадково зустрівся з цим велетнем. Розмовляти з ним не міг, бо він — німий.

— Це прекрасно — бути німим. Це чудова властивість для вартового.

Фудзіта постукав і слуга відчинив двері лабораторії.

З цього дня почалася Володина «служба». Лабораторія розмістилася у великій залі, де під доглядом професора Аюгава працювало два десятки асистентів. Безліч слоїків, банок, скляних трубок, колб і реторт із загнутими шийками дивилося з полиць на склом шаф стояли сулії з короткими виразними етикетками «Тайхен абунайде!»¹ Багато апаратів і приладдя для досліджень було на довгих білих столах.

Володя подавав професорові Аюгаві під час роботи слоїки пробірки, невеличкі балони з плетивом гумових рureк, розтираючи кам'яних ступках речовини, потрібні для дослідів.

Боляче щеміло серце, але Володя добре навчився володіти собою й ніхто не помічав його стану.

«Ось тільки губа ... тремтить, проклята ...»

Ніхто, звичайно, не чув того, як ночами юнак захльобувався від сліз. Найбільше мучила думка, що він, Володя, має служити найлютішим ворогам, які готують напад на його батьківщину.

Минуло кілька днів. Щовечора Володя заходив до Аюгави і стелив йому постіль, зм'яв піл із книжок, запинав шторами вікно

¹ „Дуже небезпечно!“

Зморшкуватий, як печене яблуко, дідуган - професор, зібгавшись у кутку крісла, закутавшись у «дотеро» і мерзлякувато зіщулюючись, часто заходив з Володею в довгі розмови. Від нього однак довідався, що лабораторія має вісім зал, що крім Аюгави, в інших приміщеннях працює ще шість вчених професорів - хіміків.

— Нам потрібні нові газы, яких не має жодна держава, — казав дідуган. — Спасіння людства є священна місія імператорської Японії. Цього можна досягти, завоювавши всесвіт і встановивши крізь соціалізм.

— Соціалізм? — вихопилось у Володі.

— Соціалізм, юначе.

— Ви — соціаліст, пане професоре?

— Соціаліст, юначе. Я член організації «Кокурюкай»¹. Я за соціалізм у всьому світі під керуванням імператора. Так, так, я знаю те, щоб наш тенно завжди їздив у машинах, фарбованих у червоний колір соціалізму!²

Володя ледве стримував себе, щоб не прохопитися якимсь глузливим словом. Усмішка заграла на його губах, і Аюгава похитив це.

— Ти не віриш у перемогу імператорського соціалізму? — спитав він. — Для того, щоб завоювати всесвіт, ми повинні спочатку підкорити Китай. Коли ми це зробимо, всі інші азіатські країни і країни Південних морів будуть нас боятись і капітулюють перед нами. Всесвіт тоді зрозуміє, що східна Азія наша. А маючи в своєму розпорядженні всі ресурси Китаю, ми почнемо завойовувати Індію, Малу Азію, Центральну Азію і, навіть, Європу. І ми виконаємо цей план, коли матимемо безліч гармат і бомб, а головне — газів ...

Зморшкувате баб'яче обличчя дідугана почервоніло від хвилювання, очі заблищали під скельцями окулярів.

— Газів! — повторив він натхненно і пискливо. — Ось що зробить нас володарями всесвіту — газы! Ми душитимемо наших ворогів, як пацюків. Ми окутаємо газами цілі континенти!

Гачкуватим пальцем він кивнув Володі, щоб той присунувся ближче, і всміхаючись, захльобуючись, спитав:

— Ти чув, юначе, про мій А-2? Хо - хо, ти, звичайно, не міг цього чути. Формула його ось тут! — Він ляскав себе по череву. — Ось тут! Ну, і само собою, формулу цю знає ще одна установа — хо - хо!.. Уяви собі, юначе, зелений м'ячик ...

Володю наче що вколело.

— Зелений м'ячик?

— Атож, юначе. Ці м'ячки такі веселі, вони так добре стри-

¹ Фашистська організація „Чорного дракона“.

² В Японії дуже рідко вживається слово „мікадо“. Японці звать свого імператора „тенно“. Червоною фарбою в Токіо належить фарбувати автомобілі, а чорною їздить японський імператор і члени його родини.

бають, їх купують і діти, і дорослі. І ось такий м'ячик потрапляє в будинок, на завод, шахту. А через дванадцять годин він починає випаровувати крізь свою гумову оболонку смерть! До сить подихати повітрям, де знаходиться м'яч, одну - дві години і людина спокійно, без болю, раптово вмирає від розриву серця.

Володя вп'явся очима в дідугана. Перед ним сидів страшний убивця, злочинець, який заніс над увесь світ отруєну фінку. До сить зараз схопити його руками за кошаку шию, задушити і ...

Юнак ледве втихомирив бурю, яка знялася в серці.

«Ну, гаразд. Задушу його, сам загину, а на його місце приде інший ... Ні, так не можна. Переможе той, хто спокійніший витриманіший. Ось так ... так ...»

Перед очима зринули трупи машиніста, механіка і його помічника, які загинули від невідомої причини в машинному відділі «Сибіряка». В піджаці механіка знайшли тоді зелений м'яч ...

— М'яч ... — прошепотів Володя, і згадав ще той жах, який відбився на обличчі пана Інаба Куронума, коли він побачив такий звичайний зелений м'ячик і як з його наказу цей м'яч закатали в землю ...

Але найстрашнішою була згадка про горбатого корейця, який пристані у Владивостоці. Зараз, у цю хвилину, його вигук «м'яш! м'яш!» Володя почув так ясно, наче горбань був ось тут у цій кімнаті. Кореець продавав зелені м'ячі, і їх у нього купували моряки, пасажери, дітвора, робітники доків ...

Згадка про горбаня була така раптова, така блискавична і страшна, що Володя відчув, як він блідне й тремтить. Він хотів ж мить стрімголов бігти, щоб дати у Владивосток телеграму про корейця-диверсанта. Але схаменувся — це була безглузда думка, ніякої телеграми звідси на батьківщину не даси ...

За хвилину Володя вже так опанував себе, що майже спокійно сказав:

— Це дуже цікава вигадка, пане професоре, з м'ячами. Але як же вони не шкодять тому, хто ці м'ячі розповсюджує?

Аюгава перестав посміхатись, похитав головою:

— Не в цьому річ, юначе. М'ячі покриваються лаком, який до певного часу затримує вихід газу. Потім лак знімається і м'яч починає діяти ... Та лихо в тому, що газ має смертельну властивість лише в приміщенні. Але сила м'яча в тому, що він, знаходячись десь на заводі, діє протягом двох місяців, хо-хо! Уявляєш, юначе? На два місяці цехи вибувають з ладу, бо робітники мруть сотнями. Хто догадається знайти і викинути м'яч в воду захований десь невеличкий м'яч?

Хитро посміхнувшись, Аюгава зашепотів Володі майже на вухо:

— Цікаво те, що А-2 не лишає ніяких змін на внутрішніх органах. Серце спинається і все ...

Якось уночі Володю розбудив комендант:

— Я ніколи, повірте моєму слову й моїй гідності, не насмілюся б потурбувати вас уночі ні для яких справ, але я не можу заперечити панові професорові Аюгаві проти його бажання бачити вас. Тисячу разів прошу вас вибачити мені і запевняю, що ніколи - ніколи, навіть ...

— Мене кличе професор? — перебив Володя цю словозливу. — Вночі? Цікаво ...

Він хутко одягся і пішов до Аюгави.

Дідуган сидів у кріслі і, побачивши Володю, мляво поманив його пальцем.

— Я радий тебе бачити, юначе, — сказав він. — У мене безсоння. Я почуваю себе дуже самотнім, бо мені немає до кого обізнатися. Мої колеги заздять мені і намагаються принизити значення моїх винаходів. Я один, зовсім один. Але я бачив, як ти тремтів, коли я розповідав тобі про А - 2. Це був священний трепет, чи не так, юначе? Трепет перед геніальним винаходом, який дасть Японії славу.

Володя мовчки кивнув головою. Йому здалося, що перед ним сидить маніак.

— В моїй голові блукають великі думки, — провадив далі Аюгава. — Кому я розповім про них? Мене знає й цінить генеральний штаб. О, там видатні генерали, цвіт імператорської Японії, поєднання мудрості, хоробрості й благородства самураїв. Але штаб далеко, і я тут самотній серед своїх колег, які чекають мого провалу, мого падіння. І вночі я сам - один з своїми думками. У мене безсоння. А вдень я куняю і плутаю хлор із дифосгеном.

Він помовчав, потім розгорнув зшиток, знову згорнув його і замкнув у шухлядку писемного стола.

— Я тількищо закінчив формулу. Вісімсот дослідів, юначе. Це новий винахід. Я назову його «танець - газ». Ти здивований? Незабаром я робитиму останні досліді. Ти побачиш сам на свої власні очі, в чім річ, і зрозумієш, чому я так назвав його.

Володя бачив, що дідуган встиг дуже прив'язатись до нього. Професор жив самотником серед людей, які заздрили йому й намагалися підставити ніжку. Очевидно мовчазний юнак сподобався йому. Гази не встигли ще отруїти до останку серце Аюгави й якась невеличка його частинка ще не згубила властивості відчувати приязнь.

Володя спочатку пристрасно ненавидів професора - вбивцю. Потім зненависть заступило почуття величезної огиди, як до поворотної комахи, яку гидуєш розчавити ногою. Треба було докласти великих зусиль, щоб сидіти біля цієї людини, розмовляти з нею, слугувати їй.

Залізнi дверi в пiдвалi дуже заiкавили Володю i вiн увечас пам'ятав i про них, i про Лi - Фуна. Юнак давно вже хотiв знову наведати велетня - вартового, але стримувало те, що Фуна зiти хтось розповiв про перше побачення з Лi - Фуном. Дуже можливо, що за кожним кроком Володi непомiтно стежив до свiдчений шпигун. Очевидно, комендант не зовсiм довiряв юнакови, який так несподiвано опинився на теренi лабораторного м'ястечка.

Проте, iкавiсть перемогла. Власне кажучи, це була не тiльки звичайна iкавiсть. Якесь тривожне почуття народжувалося в Володi, коли вiн згадував Лi - Фуна i дверi з замком. Виникла думка, що Лi - Фун i рудий пес Гохан стережуть в'язнiв.

Володя яскраво уявляв iх, цих в'язнiв. Вiн бачив iх, виснажених, змучених, прикутих кайданами до вогких i холодних м'яних стiн.

Згадувалось, як вiн сам конав у самурайськiй в'язницi, як звивався пiд рукою японського ката. Тепер становище краще хоч вiн i досi — в'язень, i невiдомо, коли прийде визволення.

Увечерi, коли скiнчилася робота в лабораторii, Володя пiшов до Лi - Фуна. Вартовий зустрiв юнака, як давнього знайомого, весело посмихаючись, але Гохан, як i першого разу, загарчав настобурчив шерсть. Тодi Володя кинув собацi шматок смаженого м'яса, яке приховав при обiдi. Гохан глянув на Лi - Фуна обережно, нiби знехотя, схопивши м'ясо зубами, вiдiшов у кiтток. Незабаром звiдти почулося його плямкання.

Лi - Фун, здавалося, щиро зрадiв Володi. Вiн посмихався, мiкав, намагаючись рухами показати свою приязнь. Видима рiч, що вартовий сам, як той в'язень, мусив довгi години перебувати пiдвалi. Отже не дивно, що вiн радий був побачити бiля себе живу людину.

Цього разу Володя прийшов до Лi - Фуна не з порожнiми руками. В лабораторii було багато спирту, i юнак узяв з собою чималенькiй слоiк.

— Лi - Фун, я принiс тобі гостинця!

З цими словами Володя простяг вартовому спирт. Той одразу зрозумiв, що за рiдина в слоiку. Озираючись, вiн хутко вiдвернув порив його i, закинувши голову, присмоктався до слоiка губами.

Вiд Володi не укрилося жадiбне тремтiння рук у Лi - Фуна, вiн не укритися неприродний блиск його вузьких очей. Без сумнiв спирт був пристрастю велетня, i юнак це вiдразу взяв на увагу.

Володя щодня почав ходити до Лi - Фуна, який увечерi сидiв на варту i потiм цiлу нiч не кидав свого поста. Удень його заступав iнший сторож.

Юнак не забував давати Гохану м'яса i пересвiдчився, що пес зробився лагiднiшим i вже не iжачив шерстi i не гарчав.

Прихід Володі він зустрічав тепер веселим вихлянням хвоста і втерплячим поглядом розумних собачих очей.

Спирту Лі - Фунові Володя більше не приносив, щоб не викликати передчасно підозріння. Не розпитував юнак і про те, кого стереже вартовий. Зате Володя встиг добре обізнатися, що револьвер у Лі - Фуна автоматичний і завжди заряджений шістьма кулями.

Поволі визрівав у голові план утечі. Коли всі попередні плани були більше витвором фантазії і палкого серця, то цей, останній, був планом тверезого розуму. Звичайно, і цей новий надум потребував величезного ризику, сміливості й твердої волі. Але в цьому плані було найголовніше те, що він мав у собі цілком реальні можливості. Та про це — далі.

Незабаром Володя з таємною радістю переконався, що Гохан так звик до нього, що дозволяє навіть гладити себе. Це був той святий пес, який у супроводі японського провідника - охоронника свого часу затримав юнака біля лабораторного містечка.

Юнак потроїв свою увагу до собаки. Приносив йому найсмачніші шматки від обіду, чухав у нього за вухами, використовував кожну можливість, щоб показати псові свою приязнь і ласку. Цього вимагав той план, який Володя намислив здійснити.

Одного разу, розмовляючи з Лі - Фуном, намагаючись зрозуміти його жестикуляцію, Володя почув страдницький протяжний стогін за залізними дверима. Лі - Фун, який саме сидів навкарчки, хутко схопився. Гохан нашорошив вуха й загарчав. Володя здригнувся. Це вперше почув він, що невідомий в'язень дав знати про своє існування.

Люди й пес чуйно прислухались. Так тривало кілька секунд. Стогін не повторився. Лі - Фун повернувся до Володі. В його зіницях юнак побачив зловісні вовчі вогники, подібні до тих, що іноді світилися в жовтих очах Гохана.

Вартовий замукав і рухами показав Володі: «треба звідси йти». Володя спокійно вклонився й пішов.

Серце в юнака стукало хутко й тривожно. Тепер не було сумніву, що Лі - Фун з псом дійсно стереже невідомого страдника - в'язня, якому, можливо, вже ніколи - ніколи не бачити свого ясного неба.

Думки вихором клубочились у голові.

Хто він, цей в'язень? За яку провину потрапив він у підземний каземат? Чи не чекає і його, Володю, така ж трагічна доля? Що ж тоді буде з батьком, який безмірно страждає зараз в контррозвідці?

Треба діяти негайно й рішуче. Треба стріляти, метати гранати, громити!.. Цеглини не лишити на місці проклятої лабораторії!

Як боляче й важко було відчутися в ту хвилину своє безсилля! Але Володя переміг хвилювання, стримав себе. Навколо во-

роги. Він у міцному полоні. Але його становище значно краще ніж того в'язня в підвалі. Треба бути спокійним і упевненим у своїй перемозі.

З кожним днем чимраз чіткіше вимальовувався план утечі. Кожна деталь була продумана до кінця. І тоді виникла нова думка. Що, коли спробувати врятувати і того невідомого в'язня за залізними дверима? Врятувавши його, юнак буде тоді один. А вдвох значно легше здійснити те, над чим тепер дні ночі міркував Володя.

* * *

Професор Аюгава готувався до останніх дослідів з газом який мав назвати «танець - газ». Професор нервувався, лявсь його чіпкі мавп'ячі руки метались по лабораторії. Дзвеніли столи. Гупали ступки. Важко зітхав і сопів, як живий, апарат на столі, раз - у - раз попихкуючи білими клубами пари, яку підхоплювали вентилятори.

Коли настав день досліду, Аюгава, на знак особливої приязні сказав Володі :

— Ти, юначе, підеш зо мною й побачиш мій тріумф. Я тобі обіцяв тобі і від слова свого не відступлю.

Камера для досліду містилася в підвалі біля віварія. В невеличкій кімнатці, яка скидалася на коридор, зібралось десяток професорів і асистентів у білих халатах і ковпаках. Вони зайняли крісла біля круглих віконць у гумових рямяках і повиймали записні книжечки з олівцями.

Володя тут же побачив Фудзіту. Комендант тер собі руки і збуджено повторював :

— Надзвичайно люблю дивитись ! Надзвичайно люблю дивитись !

Задзеленчав дзвоник, який сповіщав, що в камеру почав входити газ. Присутні припали до віконць.

Володя побачив кризь скло невеличку комірчку з сірими стінами, які, здається, були оббиті гумою. В кутку комірчки, яскраво освітлені електрикою, вовтузились троє псів. Вони, мабуть, були дуже раді, що їх звільнено з тісних кліток. Вони стрибали, хитали пали один одного за вуха, за хвости.

Найбільший з них і, очевидно, найстарший, добродушно відбивав напади на себе двох своїх приятелів, з якими він уже встиг заприятелитися в цій комірчині, де їх звела до купи спільна доля.

Троє псів не помічали, що за кожним їхнім рухом напружено стежать два десятки людських очей.

Володя відірвався від віконця й глянув на Аюгаву, що сидів поруч. Від хвилювання професор спітнів. Через кожні кілька секунд автомат - лічильник сухо клацав, і цифри, вискакуючи, показували, яка в камері концентрація газу.

Дві - три хвилини пси весело борюкались. Радіорупор передавав їхнє повискування, м'яке гупання лап по підлозі, збуджене дихання. Але лічильник клацав чимраз частіше, газ у камеру надходив дуже швидко, і незабаром якийсь ледве помітний неспокій охопив тварин. Вони вже не повискували і, здавалося, суйно прислухались до чогось невідомого, яке з кожною секундою насувалося на них ближче й ближче.

Люди в білих халатах завмерли, тулячи носи до прозорого скла. Кілька секунд жодного звуку не долітало з камери. Тільки лічильник автоматично і сухо, мов на кістках, клацав і клацав, лічачи кроки смерті.

Зненацька тварини ясно відчули наближення страшної гості. Пирхаючи від газу, який уже наповнив їхні легені, вони, всі троє, наче змовившись, прожогом кинулись до дверей. Але двері були герметично зачинені.

Пронизливе скавчання долинуло з камери, репродуктор засочив, забринів, завищав. Стрибаючи на задніх лапах, троє псів з божевільним жахом намагалися знайти хоч щілинку в дверях, щоб ухопити ковток чистого повітря.

З кожною секундою вони стрибали вище й вище, наче це був дикий і химерний танець. Пси задихались і харчали. Аюгава, відірвавшись від віконця, сказав :

— Їм здається, що вгорі є чисте повітря. Це одна із властивостей мого нового газу, який повільно паралізує насамперед ноги. Напевне це створює враження, що отрута клубочеться внизу ...

Він натиснув кнопку. Лічильник перестав клацати.

Стрибки тривали недовго. Майже одночасно тварини впали, як підрізані.

Фудзіта задоволено посміхався, він досхочу наситився огидливим видовищем. Асистент, який записував найдрібніші подробиці досліду, згорнув зшиток.

ВОЛОДЯ ВИКОНУЄ СВІЙ ПЛАН

За два дні мав прибути представник штабу. Аюгава помітно вивологовся. Попереду ще було чимало серйозних дослідів.

Якось увечері професор розгорнув газету й скрикнув :

— А слухай, юначе ! Мова про твого одноземця !

Володя насторожився. Аюгава вголос прочитав :

«Із № - ської в'язниці втік у тайгу російський шпигун, сімнадцятирічний юнак. Дуже можливо, що він намагатиметься перейти кордон. Той, хто затримає злочинця, одержить триста ієн нагороди».

— Цікаво,— спокійно відповів Володя.— Але мені здається, що він далеко не втече.

— Чому ти так думаєш, юначе ?

— Я покладаю надію на жандармів.

Володя казав чистісіньку правду. Він справді твердо надієся, що японських жандармів пощастить одурити.

У юнака не було ніякого сумніву, що в газеті мова йшла про нього. Це його називали злочинцем і шпигуном. Він подумав

«А все ж таки самураї цінують мою голову досить дешево».

Потім спало на думку, що така сума — триста ієн — японськом робітникові, приміром дроворубові, мусить здатися величезною. Згадався Окума. Чи виказав би він, коли б йому запропонували стільки грошей ?

«Ні, ніколи!» — майже вголос подумав Володя.

Проте юнак помилився, коли гадав, що японські жандарми занадто довірливі люди. Повернувшись від Аюгави в свою кімнату, Володя переконався, що тут був трус. Власне кажучи, все було на своїм місці, ніякого розгардіяшу. Але деякі дрібні речі показували, що хтось цікавився постільлю Володі.

Ще перед цим Володю не залишало неприємне й невідчене почуття, що за ним увесь час стежать чієсь очі. Одного разу було навіть так, що озирнувшись, юнак помітив у півтемному коридорі сіру тінь, яка метнулася в найближчі двері.

Замітка в газеті і трус збентежили Володю. Безумовно, хитрий лис Фудзіта увесь час тримав його під таємним наглядом. Можливо, що комендант чекає тільки якихось нових доказів чи просто слухного часу, щоб віддати Володю контррозвідці.

Треба було за всяку ціну прискорити втечу. Володя це прекрасно розумів.

Другого ранку юнак пішов у лабораторію. Важкий дух різноманітних речовин і розчинів виповняв повітря.

Як завжди, Володя подавав Аюгаві слоїки, рушник витирати руки, сушив посуд, підогрівав розчини, вимірював температуру сумішок. Сьогодні, як ніколи, він почував себе невіддільним змушений слугувати ненависному господареві.

Увійшов Фудзіта і нахилився до Аюгави.

— О якій годині призначити дослід ?

— О сьомій вечора, — буркнув професор. — Чи буде хто із начальства ?

— Дуже можливо, пане професоре Аюгава! — вклонився Фудзіта. — Як накажете підготувати... ну... особу, яка матиме честь скуштувати сьогодні газу ?

Володя відчув, що він зблід.

«Особу ? Що це визначає ? Людину ? Живу людину ? Ні, жарт, це неможливо !..»

Коли Фудзіта вийшов, діставши розпорядження не давати «особі» води, Володя за байдужим виглядом запитав :

— Отже сьогодні ще один дослід ?

Аюгава мовчав.

— Чи дозволите мені, пане професоре, бути присутнім на ... Дідуган раптом рвучко повернувся до Володі, чіпкими пальцями зірвав із свого перенісся окуляри і, трусячи ними в повітрі, крикнув :

— Ні! Не смій цього просити! Чуєш!

Потім, наче сам здивувавшись на свою гнівливість, Аюгава промовив тихше :

— Сьогодні особливі досліди ... на яких можуть бути тільки професори, юначе.

Страшна здогадка повільно перетворювалася на певність. Володя спитав :

— Пан Фудзіта ужив такого вислову, який переважно стоїть у людини ... Він сказав «особа». Отже ...

Аюгава раптом знову спалахнув :

— «Особа»! Це не твоя справа, юначе! «Особа» може бути таким політичним злочинцем, засудженим до страти, отже зовсім байдуже, якою смертю він ...

Професор схаменувся. Він сказав занадто багато. Він пильно глянув у вічі Володі. Але той прибрав байдужого вигляду, який говорив : «Ця справа, дійсно, мене не обходить і зовсім мені не цікава».

Не легка це була річ — ота удавана байдужість, той зовнішній спокій. Юнак почував, як бурхливо стукає в скроні важка кров, як бігають від нервового зворушення мурахи по спині, як дрібно і невтримно затремтіли ноги.

В такому стані Володя залишався в лабораторії ще з півгодини, а тоді попросив у професора дозволу на кілька хвилин вийти.

Юнак побіг до Лі - Фуна. Треба негайно довідатись, якого «політичного злочинця» поставили його вартувати! Хто той нещасний, кого замкнуть сьогодні о сьомій годині в камеру, щоб на досліді переконатись, що новий газ смертельний для людини?

Володя здивовано зупинився. Залізні двері були відчинені навіть і Лі - Фуна біля них не було.

Зненацька зачулися звуки глухих ударів. Розітнулися надривні зойки і болючий стогін катованого.

Володя рвонувся вперед. Підвал освітлювала електрична лампочка. Ні, це не підвал, це була глуха земляна могила. На кам'яній долівці лежала маленька постать людини, яку бив кулаками Лі - Фун. Тут же стояв Гохан і гарчав.

— Лі - Фун! Лі - Фун! — несамовито гукнув Володя.

Вартовий хутко глянув на нього, і юнак побачив обличчя, перекривлене гнівом. Повільно велетень розправив спину. За мить він уже посміхнувся і вже без гніву штовхнув ногою в'язня.

— Лі - Фун! за віщо ти його? За віщо? А коли б тебе так? В'язень звівся на ноги. Це був маленький, худий, як тріска, хлопчик. Він побачив Володю і його очі зробилися раптом, як іриски.

— Урусі? Совето урусі? — несподівано скрикнув він.

— Хагімура! — мимохить вихопилося з уст Володі.

В ту ж мить юнак знаками показав, щоб Хагімура мовчав. Візень, сам того не бажаючи, міг підвести Володю під велику небезпеку.

Лі-Фун здивовано дивився то на Хагімуру, то на юнака. Потім сердито потягся однією рукою до револьвера, а другою відтиснув Володю подалі й пристукнув двері. Замкнув замок і ключ поклав собі в кишеню.

Володя був сам не свій. Так ось хто таємничий в'язень! Хагімура! Маленький японський солдат, що замірився на офіцера багнетом!

Військовий суд засудив Хагімуру певно до страти, і його надіслано до секретної хімічної лабораторії, як експериментального кроля. Засуджений навіть не знав, яка його чекає доля.

Володя кинувся в лабораторію. Тільки через годину йому пощастило винести звідти в глибокій кишені штанів пляшку із спиртом.

Юнак повернувся до Лі-Фуна. Велетень - вартовий цього разу дуже підозріло подивився на Володю. Але хлопчина швидко схватив у руки пляшку. Лі-Фун довго бовтав і чомусь не міг наважитися пити. У нього, мабуть, не сходило з думки, що в'язень і цей юнак, який щойно приніс йому вогняну воду, знають один одного. Чи не слід негайно покликати Фудзіту?

Але пляшка вабила, притягала до себе все ество Лі-Фуна. Жадібні вогники жевріли в його очах. Він безмірно страждав цю хвилину. Він боровся з пекучим бажанням забути хоч на мить і в'язня, і цього юнака, забути все на світі і припасти спраглими губами до палючої рідини, один запах якої п'явив Лі-Фуна.

Нарешті бажання перемогло. Востаннє глянув вартовий на Володю й повільно підніс пляшку до уст. Володя схопив його за рукав і хутко проказав:

— Не всю! Не всю! Ковтни двічі. Залиш мені... Я теж питиму... Я питиму...

Він удав, ніби хоче забрати пляшку в Лі-Фуна.

Вартовий відсмикнув руку, посварився кулаком і почав пити. Спирт булькав, Лі-Фун відривався від пляшки, хрипів, спльовував і, нарешті, розбив пляшку об стіну.

Його очі налялялися кров'ю, губи посиніли. Він схопився за кобуру, розстебнув її, хотів добути револьвер...

Це була критична хвилинка. Коли б хтось нагодився, все б загинуло.

Лі-Фун незабаром звалився на долівку. Володя почекав трохи й легко витяг у нього револьвер із кобури.

Лі-Фун лежав, мов колода, щось бурмочучи й здригаючись усім тілом. Він уже нічого не розумів.

На одну мить Володя завагався. Бігти негайно, бігти не за-
тримаючись! Але він нахилився над Лі-Фуном і дістав у нього
в кишені ключ.

Руки трусилися й ключ не потрапляв у щілину замка.

Нарешті двері відчинились. Вони зарипіли, й Володі здалося,
що по його нервах, по його кістках провели тупою пилкою.

Хагімура спочатку не зрозумів, у чому річ.

— Треба тікати! — сказав Володя. — Тікати!

В'язень ураз метнув навколо очима, побачив на долівці Лі-
Фуна і Гохана, який стояв повискуючи над вартовим.

— Не відставай від мене! — наказав Володя.

Він пішов уперед, сховавши револьвер за пазуху. Так, він
шов, перемагаючи непереможне бажання бігти, бігти стрім-
голов!

Без перешкод утікачі пройшли повз двері віварія й вийшли
на подвір'я. Перша половина Володиного плану вдалася якнай-
краще. І хоч попереду було найважче, Володя здивовано спо-
стеріг, що він цілком спокійний. Всі думки були ясні й гострі,
кожен крок, кожен рух точний і твердий.

Зненацька ззаду щось глухо загарчало. Ще не озираючись,
Володя вже знав, що це — Гохан. Пес стояв у двох кроках і
скалив на Хагімуру зуби.

— Гохан! — прошепотів Володя. — Гохан! Негайно — назад!

Пес найжачив шерсть і загарчав ще голосніше.

Дивлячись в вічі псові, Володя безперестанку повторяв:

— Назад! Чуеш? Назад! Назад!

На мить майнула картина: він, Володя, прив'язаний до дере-
ва... Навколо тайга... Місяць світить крізь віття модрин... В
кількох кроках рись... Блищать фосфорично її зелені зіниці...

— Назад! Гохан! Назад! Назад!

І пес не витримав. Винувато похнюпився й повернувся.

— Тепер уперед!

Але Володя не доказав цих слів. Хагімура захопив його за
руку й мовчки вказав на протилежний бік подвір'я. Юнак поба-
чив коменданта Фудзіті і з ним трьох жандармів. За хвилину
вони будуть тут. Один жандарм здався Володі дуже знайомим.
Юнак мало не скрикнув:

— Хабаров!

Так, це дійсно був Хабаров, провокатор і шпиг, документи
якого лежали тепер у Володиній кишені. Отже негідник не за-
вважув у проваллі. Не було сумніву, що йому пощастило натра-
пити на Володин слід.

Жандарми дуже поспішали. Хабаров щось похапцем говорив
Фудзіті, який на бігці витирив хусточкою рясний піт з лоба.

Володя здригнувся від думки, що коли б він хоч трохи
впізнався, довелось б знову стати віч-на-віч з японською
інтроспекцією.

Смикнувши Хагімуру, юнак ледве встиг заховатися за рибудинку. Жандарми пробігли мимо. Вони поспішали якнайшвидше заарештувати «злочинця», який насмілився сховатись на території лабораторного містечка. Володі навіть здалося, що один з жандармів назвав його справжнє прізвище.

Тепер настала вирішальна хвилина. Володя кинувся бігти широким подвір'ям. Хагімура не відставав. З розгону Володя вскочив у приміщення для вартових, через яке був хід до воріт. На той час у приміщенні двоє солдат грали в якусь настільну гру. Третій вартовий, спершись на гвинтівку, стежив за меткими рухами пальців своїх товаришів, які качали на столі білі костяні кульки. Всі троє, пристукуючи ногами, наспівували бравурну мелодію японського маршу «З ім'ям тенно ми покоряємо весь світ».

— Лягай!

Цей вигук звалився на вартових, як довбня. На мить розгублені й ошелешені, вони застигли на місцях.

— Лягай! — удруге гукнув Володя, націлившись із револьвера. Ті, що грали, нечутно сковзнули вниз і розпласталися на земляний долівці. Солдат з гвинтівкою зробив непевний рух — можливо, що він хотів вистрелити. Та Хагімура, підскочив до нього, вихопив у нього зброю й той підняв руки вгору.

Хагімура метнувся до воріт і почав торсати важкий засув. Відсунути його заважала гвинтівка і, кинувши її додолу, він обомо руками, в'язень нарешті розчинив ворота.

І тут пролунав постріл... другий, третій... Щось дзенькнуло біля самісінького вуха Володі і він побачив, як Хагімура упав мов підтятий косою. В розчинені двері приміщення для вартових націлилось кілька револьверів. Майнуло обличчя Фудзита й Хабарова. Шпигун випускав кулю за кулею, ховаючись після кожного пострілу за двері. В ту мить, коли його обличчя відткнулось знову, Володя натиснув курок. Чіпляючись за двері Хабаров упав. Відстрілюючись, Володя побіг у розчинені ворота. Ще хвилина, і він був у тайзі.

Юнак знав, що тепер його ніхто й ніщо не врятує, крім власних ніг. Тільки на них була надія.

Володя біг, мов лось, який рятуються від лісової пожеги. Згадуючи потім про цей біг, юнак лише дивувався, як він розбився об стрічний стовбур смереки...

Давно стихли далекі постріли, насувався присмерк, а Володя все не зупинявся. Рятунок був в тому, щоб опинитись якнайдалі від страшної й ненависної лабораторії. І коли впала ніч і в темряві не можна було нічого побачити за два кроки від себе, Володя сів на купу сухого хмизу. Юнак був на волі, але він не вважав, що небезпека минула. Проте втома перемогла. Володя ту же, на хмизі, міцно заснув.

ШХУНА «НІККА - МАРУ»

Ще три дні йшов тайгою Володя, годуючись ягодами і грибами, а потім тайга раптом скінчилась, пішли низькорослі ялини, низенькі кущі, м'який мох і купини. Невизразне гудіння почув Володя вдалині й відразу впізнав його: це був морський прибій!

Вкрай спантеличений, Володя тепер майже побіг, стрибаючи з купини на купину. Йому хотілось швидше пересвідчитись, що він помилився. Але ні, це дійсно було море. Незабаром Володя побачив його вдалині — білу смугу прибережних бурунів, і вже ясно почув його рев.

Свіжий вітер шугнув назустріч і в себе на губах юнак відчув холодні солоні краплини. А може то лише так здалося, може ніяких краплин і не було, але море, справжнісіньке море, гуло вдалині.

Володя тепер уже біг, задихаючись, вітер сповнював його легені.

Він зупинився на кілька кроків від моря. Високі хвилі з ревом розбивались об каміння, стіна солоних бризків здіймалась угору, розспалась, а на її місці виростала вже нова стіна, нові буруни гриміли об каміння, сива піна клубочилась і шипіла. Хвилі часом перекочувались через валуни й заливали низький берег.

Як же могло статися, що юнак замість кордону потрапив до моря?

Це трапилось цілком випадково. Міркуючи над цим, Володя зрозумів, що він сам у всьому винен. Він збився з вірного шляху, бо перестав перевіряти вірність напрямку. Він просто йшов уперед і вперед, не помічаючи, що замість півночі він давно вже вже на схід.

Володя мовчки стояв на березі. Перед ним вирувало неприємне море і навколо була пустельна рівнина, вкрита вечірнім мороком. Не було ніякого сліду людського житла на цих суворох смітних берегах. Ні вогника, ні звуку. Тільки море ревіло та ще, здавалось Володі, іноді кричав десь невідомий птах. Може то була сова, може чайка скиглила спросоння на приморській скелі.

Туга повільно стискала серце. На цьому березі можна було б справжньому зрозуміти, що таке самотність.

Міцнішав вітер. Удари окремих бурунів так часто йшли один за одним, що зливалися в одне протягле гудіння.

І ось, далеко десь у морі, може за тисячу миль, несподівано випливав із чорного мороку вогонь. Він був жовтогарячий і холодний. Минуло кілька хвилин, доки Володя зрозумів, що це схопить місяць. Величезне мідно-червоне жорно викотилося з морської безодні. Тремтяча оранжево-золота дорога освітила роз-

буркані пінясті буруни, але обабіч цієї широкої місячної смуги море здавалось тепер ще чорнішим.

Звук людського голосу прозвучав би в цій пустелі, як мушкетерський крик. Але цей голос міг належати також і ворогові, і Володя подумав, що хай краще туга й самотність, ніж знову опинитися в полоні.

Майнула думка, що берег дає значно більше шансів на швидкий поворот до батьківщини, ніж тайга. Адже в морі може з'явитися пароплав, і цей пароплав може бути радянський, і він подасть сигнали на березі, які подає самотній юнак...

Вибравши сухе місце, юнак заснув.

Він прокинувся, коли вже добре розвиднилось.

— Ей - хо - о!

Володя здригнув. До нього йшов присадкуватий товстий японець.

— Ей - хо - о!

Зовсім недалеко, на березі, стояли люди. Вони затуляли сонця долонями очі й пильно дивилися на Володю.

А товстий японець був уже в п'яти кроках.

— Ей - хо! — знову вигукнув японець. — Пора вставати!

Володя не знав, що йому діяти. Тікати пізно. Та й чи треба тікати? В трьох десятках кроків гойдалася біля берега велика шхуна. Сліпуче блищало скло на капітанській рубці.

І в одну мить юнак уявив собі таку картину. Шхуна заплила далеко в море по рибу. Мимо проходить радянський пароплав. Володі добре видно палубу, матросів, веселі обличчя пасажирів. «Рятуйте! — гукає Володя. — Я син геолога Дорошукі». Капітан наказує спустити шлюпку. Шлюпка стрибає на хвилях, ось вона вже зовсім наблизилась до шхуни. Володя стрибає в воду й пливе. Його підхоплюють руки радянських моряків...

Юнак заплющив на мить очі, і коли знову глянув на смугу, побачив перед собою того ж товстого японця в трусах і в орнаментованій майці з білими смугами.

— Що робиш? — питає він і мацає м'язи Володі на грудях і на руках.

— Шукаю роботи, — хрипить Володя. — Я йду з лісорозробки. Японець ще раз болюче мацає юнакові м'язи й робить знамениті за ним.

Від шхуни і від рибалок в трусах і в майках з ієрогліфами риболовецької фірми на спинах, іде важкий неприємний дух «Запах сирої риби, — догадується Володя, — і водоростів, гнилих водоростів».

Товстий японець підвів Володю до стрункої худорлявої людини з біноклем на грудях.

— Він шукає роботи, капітане.

Капітан вийняв записну книжечку й довго щось записував. Товстий японець чекав.

— Він шукає роботи,— сказав раптом капітан, ховаючи книжечку в кишеню на грудях легкого френча.— Коли він придатний, візьміть його, Торадзо.

Товстий японець повів Володю на корму шхуни. Дерев'яна палуба була слизька від риб'ячої луски.

— Мене звать Торадзо,— сказав японець,— а тепер візьми цей канат і заклади за цей гак.

Володя швидко й правильно зав'язав гачний вузол. Наука стернового Хотта з «Сибіряка» не пропала марно. Торадзо задоволено хитнув головою, коли Володя вправно зав'язав також і шкотний вузол, і канатний «крендель», який зветься в моряків штик з шлагом».

Можна було думати, що після цього іспиту Торадзо зразу настановить Володю боцманом або, принаймні, матросом. Але товстий японець сказав:

— Вичищатимеш рибу.

Торадзо покликав рибалку й звелів йому ознайомити Володю з новими його обов'язками.

Юнак повернувся, щоб піти. Але в цю мить важкий удар по голові звалив його з ніг. Володя покотився палубою, почувачи, як очі заступила темрява. За кілька хвилин він опам'ятався й відвівся на ноги. Тремтіли коліна, губи пересохли. Торадзо зустрів його сміхом. Володя зрозумів, що японець по-зрадницькому вдарив його ззаду.

— Наволоч! — скрикнув юнак і кинувся на Торадзо. Той виставив наперед ліву ногу, трохи нагнувся і, як тараном, ударив Володю головою в живіт. З глухим стогоном юнак знову упав на палубу.

Рибалка вилив на Володю відро води й допоміг хлопцеві встати.

— Це для першого знайомства,— показав зуби Торадзо.— Будеш слухняний — не будеш битий. Запам'ятай це, малюк!

Рибалка, жовтий, як цитрина, одвів Володю до приміщення на шхуні, де перебували матроси і робітники-рибалки. Це були мініатюрні комірки, схожі на клітки. В кожній комірці жило двоє рибалок. Страшенно сморідно було в цих приміщеннях. Крізь невеличкий ілюмінатор світла в комірчину потрапляло дуже мало, тут завжди було напівтемно. В цих клітках, в цьому нестерпному смороді жили, спали, їли й відпочивали рибалки.

Капітан і його помічник Торадзо мали окремі каюти. У них в каютах були м'які меблі, дзеркала й килими.

Як виявилось, це був східний берег Карафуто, який омиває несприятне Охотське море. Шхуна мала назву «Нікка-мару». На її борту було троє матросів і дванадцять рибалок. Далеко в морі «Нікка-мару» глушила мотор і тоді в воду лягали тисячі метрів сітки. Шхуна повільно маневрувала і сітка, метр за метром, зникала в морській глибині.

Вранці діставали здобич. Тоді на палубі ворушилася плеска та глибоководна камбула, горбуша — «масу» і кета — «сяк». Іноді натрапляли на косяки оселедців. Тоді спостерігач на шхуни гукав:

— Нісін! Нісін!

Дзвонив дзвін, прив'язаний до стовпа на палубі, і всі матроси й рибалки, як один, вискакували на цей сигнал із своїх каюток - нор. Оселедцям перетинали шлях, оточували увесь косяк сітка тріщала від багатьох тонн сріблястої риби.

Впійману горбушу чи кету розтинали вздовж черева й вичищали нутро. Кишки йшли на добриво, на тукові заводи, тому складали окремо у великі чани.

Розтинав рибу й Володя. Ця нудна робота пригнічувала своєю тупою одноманітністю. Коли були великі половини, роботи доводилось по шістнадцять годин на добу. Робітники працювали, як маніяки. Раз - у - раз билася в їхніх руках величезна риба, потім блискало гостре лезо ножа, чути було звук розрізуваного черева, риба летіла в корзину, а кишки її в чан. І так методично, хвилина за хвилиною.

Часом цю роботу переривав удар і стогін. Це підходив помітно Торадзо і кулаком звальював на палубу якогонебудь рибалки, що, на думку Торадзо, працював повільніше від інших.

Володя спочатку дуже дивувався, що його не спитали, хто він такий і звідки. Але потім він зрозумів, що на шхуну «Нікка - мару» йшли робити тільки ті, кого злидні довели до розпачу. Перший рік робітникам на «Нікка - мару» не платили жодної ієни і вимагали підписати контракт на два роки безперервної праці на шхуні.

Рибалки на «Нікка - мару» були людьми, які все життя терпіли голод і безпросвітні злидні, і за каторжну свою роботу мали пригорщу третесортного рижу. Ці люди, здавалось, уже нічого гарного не сподівалися від долі, але в їхніх очах Володя часто помічав зелені вогники лютої пекучої зненависті, коли заходила розмова про капітана й Торадзо, або про «даннасан» - господаря риболовецької фірми, яка мала десятки й сотні шхун і кавасаки для ловіння риби.

Капітана мало цікавило, хто працює на його шхуні. Йому важно було мати дешеві, майже дармові руки. Він охоче приймав навіть сухітних і взагалі хворих, яких ніде не брали на роботу, і які з розпачу виконували всяку роботу за миску гарячої рижу.

На шхуні працювали японці, корейці і двоє росіян. Ці останні, колишні колчаківські офіцери, дійшли до найнижчого ступеня людського падіння. Це були алкоголіки, ладні продати батька матір за чарку спирту. Бувало, що вони напивались і не працювали. Їх люто бив Торадзо, але не проганяв — це були дармові робітники.

Отож ніхто не цікавився й тим, хто такий Володя. Хіба мало їх — нащадків російської білогвардійщини, які знайшли собі притулок на численних островах японської імперії.

Володя ночував на «Нікка - мару» в комірці, вдвох з молодим японцем, якого звали Катакура. Японець носив прізвище короля шовку - сирця в Японії, він був рибалкою, і все його майно складалося із кошика, в якому лежали «гетта» й просочені рибачою кров'ю труси. Катакура вчив Володю, як треба швидко і вправно вичищати риби нутро, і незабаром обоє вони потоваришували.

Ночами Катакура дуже кашляв. Володя бачив, як здригалось в темряві все його худе висушене тіло. Не дивно було, що Катакура пішов на «Нікка - мару». Хворий на туберкульоз, він ніде не міг дістати собі роботи. Кому були потрібні його тонкі, схожі на віршовки, руки, все його худосочне виснажене тіло? Адже не знаходили собі праці навіть ті, в кого були дужі м'язи й міцна спина.

Якось уночі Володя прокинувся від густого солодкуватого диму, який ліз у горло. Поряд себе юнак почув незрозумілі звуки. Було схоже на те, що ось тут, у темряві комірчини, мурчить великий кіт.

Володя швидко засвітив свічку, і миготливий її вогник виходив із нічної темряви тонку витягнену постать Катакури.

Хлопець лежав на дірявому матраці й курих люльку. Його очі були широко розплющені, великі круглі зіниці застигли наче скляні. Бліки від свічки відбилися в них, і очі раптом заблищали холодним антрацитовим блиском. Катакура, захльобуючись, щось хутко замурамотів, потім глибоко, із стогоном затягся димом із люльки.

— Катакура! Катакура! — позвав Володя, торсаючи його за плече.

Хлопець кліпнув повіками, із розтулених губ випала раптом додолу люлька. Володя підняв її й погасив. Він уже догадався, яке зілля курих Катакура.

Хлопець сп'янів. Він тихо марив у напівзабутті. Володя присунув його обличчя водою. Поволі розвіювався запаморочливий дим. Катакура вертав до свідомості. Зненацька задушливий кашель перехопив йому віддих. Він кашляв довго, смикаючись усім тілом і посинівши, як мрець. Володя стривожився.

— Що з тобою, друже? Випий води, випий. Я зараз гукну лікаря ...

Напад кашлю минув. Катакура посміхнувся:

— Тепер мені ... легше. Ти казав «лікаря»? Ти ... жартував? І який тут ... лікар? Може ти мав на увазі Торадзо? Але він лікує тільки кулаками ...

Володя з запалом почав доводити, як страшенно шкодить здоров'ю куріння опіуму.

— Дай мені слово, що ти більше ніколи - ніколи не вживи тимеш цієї отрути! — вимагав він від Катакури.

Хлопець знову посміхнувся легенько, самими куточками вуст і стиснув плечима — він дивувався такій страшній наївності свого товариша.

— Опіум? — перепитав він. — Звичайно, даю слово. Ніколи не вживатиму, бо ніколи більше не дістану. Він дорогий, опіум. Невже ти думаєш, що я маю його повні кишені?

— Твоє здоров'я...

— Здоров'я? У мене в грудях сидить смерть. Я курив опіум і мені було солодко. Я марив і забув про все. Я бачив батька й матір, і сестру Сузукі...

Тієї ночі Катакура розповів Володі про своє життя.

Його батько був чудовий садівник, він міг за один день утворити на голій місцині тінчастий сад. Він пересаджував навіть товсті п'ятидесятирічні дерева з місця на місце, наче це було розсада.

І ось його забрали на війну й відправили в Китай. За кілька місяців із штабу прийшла в поліцію звістка, що батька Катакури скарано, як зрадника. Поліція вивісила на будинку плакат «Тут живе сім'я зрадника батьківщини».

Потім прийшло розпорядження виселити сім'ю Катакури на вулицю і конфіскувати все її майно. Мати не витримала знущань і померла. Сестра хотіла піти на роботу — її нікуди не брали. Доведена до розпачу, вона втопилась в глибокому рову чорною водою, що був викопаний навколо мурів палацу імператора.

На другий рік повернувся з війни поранений приятель батька Катакури і розповів усе, що знав про «зрадника батьківщини». А було так. Японці захопили селище, з якого всі чоловіки пішли в партизани. В селищі лишилися кілька дідів і жінок з дітьми. Японці їх загнали в сарай і офіцер звелів двом солдатам переколотися «полонених» багнетами. В числі цих двох був батько Катакури. Він відмовився вбивати беззахисних людей. Його схопили, судили й розстріляли.

Катакура продавав на вокзалі в Осака «бенто» — сніданок і рижу, маринованих овочів і риби в невеличких соснових коробочках. Потім він потрапив у Токіо, де з ранку до вечора дзвонив дзвоником на розі вулиці, вигукуючи назви газет. Там у Токіо, його й завербував агент риболовецької фірми. От і все.

Катакура глибоко зітхнув:

— Сумна історія, правда? І я хочу тебе спитати: чи можна сказати, що мій батько був зрадником батьківщини?

— Твій батько зробив чесний, благородний вчинок.

Катакура стиснув руку Володі, помовчав і тоді тихо сказав:

— Мені здається, що не можна любити такої батьківщини, де чесних людей розстрілюють і звуть мерзотниками.

— Бо твоя батьківщина, Катакуро, належить не тобі.

Хлопець поворухнувся в темряві й сперся на лікоть.

— Так, так,— сказав Володя.— Доля пожартувала над тобою, Катакура. Ти маєш таке ж прізвище, як і король шовку, але колаєш на смердючій шхуні. Фабрикант убив твого батька, вкрав твої сили, твоє здоров'я, все ...

У вільний від роботи час Володя годинами простоював на носі шхуни, напружено вдивляючись в обрій. Але море було чисте — ні димка, ні пароплава, тільки маячили шхуни рибалок та іноді пропливав великий човен, захищений від сонця рудими матиами на високих жердинах.

Володя сподівався, що шхуна неодмінно стріне радянський пароплав і тоді — воля!

Іноді на нього находив страх, що жандарми не покинули розшуків і настане день, коли вони прийдуть на «Нікка - мару». В такі хвилини Володя палко бажав, щоб радянський пароплав стрінувся раніше, ніж нога жандарма ступить на палубу шхуни.

Часто «Нікка - мару» впливала далеко в відкрите море. Година стояла ясна, погожа, і шхуна поверталася в бухту з повним трюмом риби. На пристані вже чекали приймальники, гуркотіли мотори вагозів, ревіли сирени.

... Добу стояла шхуна в бухті, але матросам і рибалкам відпочинку не було. Вони лагодили снасть, скребли ймили палубу і трапи, перечищали мотор. В трюм завантажили кілька барилок прісної води і барилко саке. Вранці, перед виходом шхуни в море, роботу мотора приходив перевіряти досвідчений механік, якого викликав капітан. По всьому було видно, що «Нікка - мару» готується до довгої подорожі.

КАТАКУРА

Два дні «Нікка - мару» йшла повним ходом, іноді тільки стаючи на якір, щоб закинути сітку. Але риба майже не ловилася. Ніколи досі шхуна не заходила так далеко від берегів. Цілий день вона маневрувала в чистому морі, не виходячи за межі дільниці, площа якої була не більше одного рі¹, а вночі знову йшла вперед.

Поведінка шхуни здавалася Володі дуже підозрілою. Капітан годинами простоював у заскленій рубці, не одриваючи морського бінокля від очей. Часто він кликав до себе Торадзо й довго про щоось із ним радився. Капітан був високий, худорлявий і стрункий, він нагадував Володі швидше штабного офіцера, ніж капітана брудної риболовної шхуни.

Уранці другого дня, коли Володя вийшов на палубу, він по-

¹ Рі — японська миля, біля чотирьох кілометрів.

бачив там капітана. Вдалині, приблизно за півтора рі, рожеві берег. «Нікка - мару» тихо посувалася вперед, і капітан раз - у раз клацав невеликим чорним апаратом, фотографуючи берег.

Володя догадався, що апарат має телеоб'єктив — приладдя, яке дає можливість фотографувати дуже далекі краєвиди.

Смуга берега з її численними бухточками й горбами чимраз виразніше виступала з туману. Сонце здіймалося вище, берег уже не рожевів, а синів, ліси присувалися до самого моря, можна було розгледіти на прибережній смузі будиночки й великі будівлі з високими коминами, з яких валували стовпи чорного диму.

Не помічаючи юнака, капітан продовжував фотографувати Зенацька в Володі блискавкою майнула думка, що перед ним радянський берег! І капітан навмисне скерував сюди шхуну, щоб зняти берег на плівку. Капітан шхуни — шпигун!

В першу мить Володя хотів стрибнути вперед і вибити з рук капітана апарат. Але тут із самим капітаном трапилася різка зміна. Він прожогом кинувся в рубку й закричав слова команди. Біля нього, наче з води вигулькнув, з'явився Торадзо. Капітан схвильовано показав йому на обрій. Торадзо метнувся до трапу й зник у шхуні.

Глянув на обрій і Володя. Він побачив димок, який, певно, й був причиною тривоги.

«Нікка - мару» тепер круто повернулася і перейшла на повний хід. Ні, це не був хід, це був біг, шалений біг. Володя не міг навіть думати досі, що шхуна, звичайна риболовна шхуна, може мати таку швидкість. Її корпус майже весь вистромився з води, мотори її ревли, вона ластівкою мчала вперед, напружено здригаючись, як у пропасниці. Сиві вуса бурунів вирости раптом обабіч її носа й бризки солоної води заливали палубу.

Володя був певен тепер, що це не звичайна риболовна шхуна. Капітан її, безумовно, був шпигуном, і шхуна, ясна річ, це коли не відмовлялась від можливості зайти при нагоді в радянські територіальні води.

Володя бачив, що димок на обрії більшав, і незабаром там можна було вже розгледіти чорну крапку. Хоч як швидко йшла шхуна, але пароплав був швидший. І це, певно, був прикордонний радянський корабель!

Юнак задихався від хвилювання, бо визволення було так близьке й можливе!

Вчепившись в поруччя, Володя з напругою стежив за крапкою на обрії. Шхуна мчала вперед, але віддаль між нею й пароплавом, безумовно, меншала. Не минуло й години, як уже можна було ясно побачити, що за «Нікка - мару» справді женеться пароплав. Напруживши зір, можна було розгледіти його обрис. Володі здавалося, що він навіть бачить на щоглі радянський прапор.

За склом рубки стояв трохи зблідлий японський капітан

І удаваним спокоєм він вертів у руці портсигар із слонової кістки, кидаючи інколи короткі накази в переговорну трубу.

— Пет! Пет! — почув Володя й хутко озирнувся. Він побачив Катакуру. Хлопчина весь тремтів.

— Катакура, що з тобою? — з тривогою спитав Володя.

Молодий рибалка очима вказав на далекий пароплав.

— Бачиш? Торадзо каже, що то — радянський військовий моряк. Коли нас упіймають, ми загинули. Нас зав'яжуть у мішки й кинуть у море ...

Володя не міг утримати посмішки.

— Які ти дурниці кажеш!

— Це каже Торадзо.

— Не бійся. Таким, як ти, нічого не загрожує. Зате капітанові й Торадзо ... дістанеться ...

Вогники засвітились у круглих зіницях Катакури.

— Капітанові?.. Торадзо?..

Тепер посміхнувся Катакура. В усмішці була й надія на те, що справдяться ці слова Володі, була й недовіра.

І раптом він сіпнув Володю за рукав. На обличчі в хлопця була тривога.

— Їх не спіймають! — зашепотів він. — Торадзо сказав, що «Нікка - мару» ще може втекти в японські води. Там уже радянський військовий моряк не займе.

Володя глянув уперед. Вдалині чорніли японські шхуни й катера. Крабоконсервний плавучий завод викидав із труб густу сувою чорного важкого диму.

«Втече, — тоскно подумав Володя, — справді втече. Всього два - три кілометри до тих шхун. Там уже японська прибережна смуга» ...

Глянув на радянський пароплав. Він був ще дуже далеко. І сама думка про те, що «Нікка - мару» може втекти, здалася зовсім неможливою, безглуздою. Треба негайно щось придумати, треба негайно спинити шхуну!

Володя кинувся вниз, в машинний відділ, де працювали мотори. В одну мить мозок пронизало рішення: треба, щоб мотор зупинився, хай хоч на дві - три хвилини ... Цього буде досить ...

Працювало два мотори — основний і додатковий. Володя побачив двох мотористів і біля них третього — товстого низенького, з шиєю, як круглий обаполок. Це був Торадзо. Він повернувся й угледів Володю.

— Ти чого тут? — проревів він. — Геть звідси!

Було все зрозуміло. Капітан найдужче боявся за мотори й не повсім довіряв мотористам. Тому Торадзо наглядав і за моторами, і за мотористами.

¹ Пет — так можна передати звук, який на „інтернаціональній“ мові ваншників і моряків вимагає негайної уваги.

Було б безглуздям діяти за таких обставин силою. Володя знову кинувся на палубу. Коли він не може затримати шхуну, він ...

Юнак ступив до поручнів. Кинутись у море — секунда. Його помітять на хвилях матроси з радянського пароплава.

Хтось міцно схопив Володю за плечі.

— Куди ти?

Володя сіпнувся, але його тримали чийсь руки.

— Катакура! — гукнув у розпачі юнак. — Катакура, пусти!

— Не пуцу! Ти хочеш стрибнути за борт! — хрипів японець, а усієї сили тримаючи Володю.

Несподівано «Нікка - мару» стихла хід і крабоконсервний завод опинився раптом зовсім близько, майже поруч. Дим із його труб низько слався над палубою «Нікка - мару».

— Прокляття! — вихопилось у Володі крізь міцно стиснуті зуби. — Втекли!

Наче сновидя, спустився Володя в свою комірчину. Напружені нерви не витримали. Юнак з головою накрився рядниною й нечутно заривав. Було дуже боляче: визволення не прийшло! Здавалося, що цього разу все було за те, що Володя опиниться, нарешті, на радянському пароплаві. І знову гірке разочарування, невдача!

І знову потяглися один за одним сірі й одноманітні дні на шхуні. Пізно ввечері, коли кінчалася робота, рибалки нашвидку ковтали риж і похмуро, без розмов, розходились по своїх комірчинах. Цілоденна праця лягала на плечі, як важкий - переважний тягар, який пригинав додолу голову, спину, все тіло.

У кожного рибалки була в такий час тільки одна - єдина мрія - впасти й заснути. І вкупі з усіма рибалками, ішов у свою комірчину й Володя. Від важкої роботи нили кістки, голова була нечавунна куля, повіки стулялись, тремтіли руки й ноги.

З того дня, коли за «Нікка - мару» гнався радянський сторожовий пароплав, Володя помітив, що Торадзо почав пильно придивлятися до нього. Дуже можливо, що помічник капітана не забув тієї хвилини, коли Володя вбіг у машинний відділ з наміром ... так, цей намір міг прочитати у Володиних очах проирливий, хитрий і розумний Торадзо.

У всякому разі було ясно, що японець щось підозрював. Володя це відчував і намагався наполегливою працею розвіяти підозріння. Треба було лишатись на шхуні. Коли одного разу не пощастило, вдруге пощастить неодмінно. Безумовно, на морі було більше шансів зустрітись з радянськими моряками, ніж блукати чи в дикій тайзі.

* * *

День від дня Катакурі гіршало. Кашель роздирав його легені. Хлопця трусила пропасниця, туберкульоз швидко підтинав останні його сили. Але Катакура ще тримався.

«Нікка - мару» йшла ставити сіті на кету. День був холодний, хмари низько летіли над морем, з півночі віяв пронизливий вітер. Катакура змерз, йому стало зовсім погано. Володя бачив, як тремтів хлопець і радив йому піти заснути. Але той боявся Торадзо.

З половом не пощастило, сітка була майже порожня. Торадзо був лютий, як ніколи.

Другого дня проглянуло сонце, припекло, стих вітер. Катакура присів на жмут канатів погрітися. Він мружив від сонячного проміння очі й тихо посміхався.

На палубі шхуни було п'ятеро: стерновий, Катакура й Володя, а в рубці капітан з Торадзо. Робітники спали по своїх комірчинах, стомлені нічною роботою.

Катакура не міг спати, його душив кашель, він вийшов на палубу. Пішов з ним і Володя, наче почувачи, що з хлопцем має трапитись лихо.

Із рубки вийшов Торадзо. Перевалюючись з боку на бік, він підійшов до Катакури й гукнув:

— Геть спати!

— Дякую за турботу, — відмовив хлопець. — Я хочу погрітися на сонці.

Обличчя Торадзо налялося кров'ю.

— Геть спати! — заревів він. — Зараз гуляєш, а на роботі кунятимеш!

— Не піду я звідси! — затято відповів Катакура.

Майнув дужий кулак Торадзо, і Катакура мовчки звалився на палубу.

Володя зігнувся, щоб кинутись на мучителя. Він не міг погамувати гніву. Хотів щось крикнути, але з горла вихопилося тільки хрипіння.

Та в ту ж секунду в руці Торадзо блиснув ніж.

— Ти теж не хочеш спати? — спитав він, виграваючи гострим лезом.

Володя бачив, які зловісні іскорці спалахнули в зіницях у японця. Торадзо не вагаючись всадив би юнакові в груди ножа. Катакура заворушився й прошепотів:

— Во - ди!

Володя мовчки повернувся й хистким трапом зійшов униз. Юнака душила ненависть і лють, він міцно кусав нижню губу, але й цього разу мусив відступити. Знайшов кухоль, набрав води й поніс Катакурі.

Вийшов на палубу й здивовано озирнувся. Стерновий на носі шхуни крутив штурвальне колесо, Торадзо з капітаном гомоніли в рубці. Але Катакури не було. Всього п'ять хвилин тому він лежав ось тут.

— Катакура! — стиха покликав Володя.

Йому ніхто не відповів. «Нікка - мару» швидко розтинала

хвилі, навколо було море. Далеко, наче в тумані, ледве мрів берег. Сонячні бліки вигравали на водному безмежному просторі. Низько над морем пролетів до берега великий птах.

— Катакура! — вже голосніше покликав Володя, почувавши, як боляче стиснулось у нього серце від передчуття чогось страшного, що скоїлось ось тут, на палубі.

— Катакура!

Розливаючи воду з кухля, юнак побіг до рубки.

— Де Катакура? — задихаючись гукнув він до Торадзо.

Японець повільно повернувся всім тулубом до Володі:

— Поперше, як ти звертаєшся до мене, та ще в присутності капітана шхуни? — прогукнув він. — Не забувай, що я — помічник капітана. Подруге, я не нянька для твого Катакури. А потретьє, геть звідси до злого духа!

Володя знову кинувся вниз. Може Катакура вже досі в кубрику?

Юнак обійшов усі комірчини, де спали рибалки. Катакури ніде не було. А другого дня стерновий, боязко озираючись, пошепки розповів Володі, що трапилось на палубі.

Коли Володя зійшов униз по воду, Катакура раптом сперся на лікоть і погрозив Торадзо:

— Почекай, катюго, почекай! Тебе не помилують радянські моряки!

Це були його останні слова. Катакура упав навznak, голова його глухо стукнулась об палубу, з куточка рота поповз струмочок крові. Торадзо вхопив хлопця під руки й викинув його, ще живого, за борт. Капітан, який був свідком цієї сцени, задоволено кивнув головою. Тоді Торадзо підійшов до стернового й сказав:

— Коли кому скажеш хоч слово, підеш за ним!

І він показав рукою на море.

Стерновий довго відмовлявся навіть розмовляти з Володею.

— Нічого не знаю, нічого не бачив! — уперто повторяв він.

Але невідступні просьби юнака і кілька ієн таки розв'язали стерновому язик і він, взявши з Володі клятву, що той не викаже його, нашвидку пошепки розповів про все.

КАТЕР З ЗЕЛЕНИМ ВИМПЕЛОМ

Два дні Володя жив сам. А потім до нього в кімрку, замість Катакури, вселили нового рибалку, корейця, колишнього вантажника - кулі; йому було всього сорок років, але він здався зовсім похилим дідом. У нього були страшні виразки на нозі, які не давали спати. Цілісіньку ніч сидів він зігнувшись і, обхопивши обома руками коліно, стиха стогнав.

Минуло кілька днів після випадку з Катакурою. Рибалкам, звичайно, сказали, що хворий хлопець впав у море. Хоч не всі

щому повірили, але не допитувались до правди. Прибиті злиднями, важкою безпросвітною роботою, тероризовані знущанням і кулаками Торадзо, вони мовчали, хоч мовчання те було зловісне, схоже на гарячий присок, який жевріє під сірим попелом.

Риба ловилася погано. Сітку витягли майже порожню. Одноманітно дзвеніли скляні поплавці. Володя повільно перебирав метр за метром мокре плетиво морського невода й напружено вдивлявся в хвилі. Здавалось, що сітка занадто важка, що залуталось у ній щось чорне й велике ... ось - ось вигулькне з безодні голова, руки ...

— Катакура! — враз голосно каже Володя. — Це — Катакура!

Але сітка порожня. Ледве ворухнуться обважнілі руки й голова важка, як чорний трьохлапий якір.

Вранці знявся над морем густий туман. Він коливався, як молоко, і з усіх боків обступав шхуну. В цьому тумані «Нікка - мару», ризикуючи налучити на яке-небудь судно, кілька годин шла наосліп. Але то тільки так здавалося. Капітан добре знав, куди він веде шхуну.

Команді й рибалкам було суворо наказано не розмовляти і, навіть, не палити. «Нікка - мару» спинилась. Сотні метрів нової міцної сітки пішло в глибину моря. За роботою доглядав Торадзо. Мабуть, з огляду на туман і мжичку він надягнув плащ — круглу пелерину з вирізом для голови і скидався тепер на пригадкуватий гриб. Але й він усі накази робив пошепки або на мигах.

Володя весь напружився. Від нервового збудження тремтіли руки. Він намагався приховати свій стан від рибалок, але вони помітили його хвилювання, хоч і не зрозуміли, в чому річ.

— Тебе трусить, — сказав дід - кореєць з замотаними в ганчір'я ногами.

— Лихоманка, — відповів Володя, прикусивши нижню губу.

Всі рибалки знали, що шхуна знаходиться в забороненій радянській зоні. Густий туман ховав шхуну від сторожових катерів радянських прикордонників. З цього й скористувався японський капітан, щоб повести «Нікка - мару» на хижацький полов риби.

Володя озирався на всі боки, напружено вдивляючись у туман. Коли б надійшло сторожове судно, був би край усім попевірянням! Він знову опинився б серед рідних радянських людей, його нога ступила б на землю батьківщини, яку він покинув, здавалось, безліч років тому. А минуло всього півтора місяці, відколи загинув «Сибіряк».

— Чого озиряєшся? — спитав дід - кореєць. — Не бійся. Катер далеко. Капітан знає. Туман густий - густий, рибу впіймаєм тихо - тихо ...

Перша сітка дала великий полов. Кета й горбуша, сплескуючи хвостами, срібним потоком потекла в трюм. Зіниці в Торадзо блищали жадібними вогниками.

Спустили другу сітку. Рибалкам дали гарячого рижу й по чашці sake. Велика хвиля гоїдала «Нікка - мару». Зовсім недалеко зупинилася й друга шхуна, яка теж, як справжній злодій, прийшла сюди, в радянські води, під захистом туману. Шхуна була величезна, майже вдвоє більша від «Нікка - мару». Володя чув, як Торадзо сказав капітанові :

— Це — «Нінтака». Щоб її втопив злий дух, вона нам розжене всю рибу !

Риж у мисочках апетитно парував. Але Володя не міг їсти. Його напружений стан змінився майже переконанням, що ось ось наскоче радянський сторожовий корабель і тоді каюк японським хижакам !

Але навколо все було тихо. Здавалося, що то не злодійська шхуна, а мирні рибалки спокійно ловлять плескату камбалу.

Коли все трапилось так, як Володя собі уявляв, юнак на мизанскам'янів. Світлосірий гострий ніс сторожового катера винирнув раптом із туману. Він то падав, то знову підіймався на високій хвилі. Рибалки з «Нінтаки» помітили його аж тоді, коли катер спритно повернувся носом до борта шхуни й на її палубу сміливо стрибнув з наганом у руці моряк. Може це був матрос, може — боцман. Володя бачив, як маяли на вітрі стьожки його безкозирки ...

Радянський військовий катер з зеленим вимпелом помітили й на «Нікка - мару». В ту хвилину, коли на палубі «Нінтаки» команда підняла руки і з рубки назустріч радянським морякам виїшов, улесливо зігнувшись і потираючи руки, японський капітан Торадзо, не розгубившись, наказав перерізати вірówki. Сітка пішла на дно. Слідом за нею за борт полетіли перемети й інші рибальське приладдя. Але Володя знав, що це не врятує шхуни. В трюмі «Нікка - мару» лежало багато свіжої риби, і це був найкращий доказ злочинства в радянських водах.

Тим часом за першим прикордонником на палубу «Нінтаки» стрибнуло ще кілька озброєних моряків. Рибалки й команда застигли на місці з піднятими вгору руками. Японці не могли оголтуватись, вони були вкрай збентежені несподіваним наскоком радянського катера. І може ще більше вразив їх сміливий стрибок на палубу шхуни високого прикордонника з наганом.

Капітан «Нінтаки» вклонявся, тер руки, але на нього не звертали ніякої уваги. Володя бачив, як з катера кинули на палубу шхуни канат. Його кінець на льоту впіймав радянський моряк і закріпив. Тепер «Нінтаку» взято на буксир.

Зненацька Володя відчув, як «Нікка - мару» здригнулась, затремтіла й рушила з місця. Доки радянські прикордонники арештовували команду «Нінтаки», капітан «Нікка - мару» оголтувався і пустився тікати, ховаючись за густою запоною туману.

Ще кілька хвилин, і шхуна врятується. Володя зірвався з місця. Що робити? Який знак дати? Гукнути? Ні, не почувати

араз, бо дунає команда на катері й зняли гармидер заарештовані японці. А «Нікка - мару» вже зробила поворот і заціпилась на кормою вода...

Блукаючий погляд Володі впав на дзвін біля капітанської рубки. Юнак підскочив до нього й зірвав ковпачок із металевого бовкала. Смикнув за вірвовку...

Дзвін задзвонив пронизливо, аж у вухах залящало. Володя встиг побачити, як дула двох кулеметів націлились із катера на «Нікка - мару», просто на рубку, де за склом стояв, ворушачи губами, капітан. Тікати було неможливо. «Нікка - мару» зупинилась. І саме в цю мить хтось із страшною силою вдарив Володю по голові. На секунду все перевернулося перед очима, застрибало, майнули зовсім близько гребені бурунів, і юнак упав в море.

Хвиля підхопила його, і перше, ніж він отямився, віднесла від шхуни. Володя знав, що минуло не більше як дві - три хвилини, і радянський катер десь тут, зовсім недалеко. Треба тільки напружити сили й попливти. Але куди? В який бік?

Навколо було густе молоко туману, яке ховало і катер, і японські шхуни.

Володя прислухався, і йому здалося, що він чує далекі людські голоси й стукіт мотора. Нестерпуче боліла голова. «Мабуть Горадзо вдарив, — майнула думка, — безумовно він!» Але юнак відплював зуби й поплив у той бік, звідки долинули голоси.

Він плів довго, та навколо, як і раніше, здіймались тільки сиві пасма густого туману.

З кожною хвилиною ставало все важче боротися з бурунами. Володя відчував, що довго не витримає, бо сили швидко таяли.

«А все ж таки «Нікка - мару» не втекла! — подумав він. — Яка ж голова важка... Ні, вона зовсім легка, вона легка, як окляний шар, і дзвенить, дзвенить, дзвенить... і крутиться, крутиться, крут...»

Думка урвалася. Стало зовсім легко й спокійно. Потім все зникло.

У РЕВУЧОМУ ПОТОЦІ

«Де це я? — подумав Володя. — Що це за дошки? Канати? «Нікка - мару»?»

Пригадав все, що з ним трапилось. Підвівся на лікті й здивовано роздивлявся на незнайому обстановку. Ні, це не «Нікка - мару». Це звичайний великий човен. Легко крутилась голова. Брязнув ланцюг — човен гойдається біля берега. На березі спить рибалка - японець. А вдалині лилова смуга тайги.

«Я поплив у протилежний від катера бік, — подумав Володя, — і мене, напівпритомного, помітили японські рибалки з човна».

Володя підвівся. Навколо — нікого. Тільки рибалка спить біля купи кети, вкритої брезентом. Далеко в морі повільно сунули рефрижератор¹. «Японський» — подумав юнак.

Здіймався зюйдовий шквалистий вітер, туману вже не було, море ставало дибки, загрожуючи дрібним суднам. Сонце світило яскраво, але було холодно, вітер свистів, хвилі кидались на каміни і якірний ланцюг раз-у-раз сумно брязкотів.

«Треба тікати звідси,— подумав Володя,— і чим швидше, тим краще».

У всякому разі юнак не хотів би стрінутися з Торадзо або з капітаном «Нікка-мару», які могли повернутись, сплативши звичайно, великий штраф за хазяйнування в радянських водах.

Володя виліз із човна й ступив на берег. Витяг спід брезенту рибину й тихо обминувши сплячого рибалку, пішов туди, де маячила вдалині тайга.

За годину він уже прокладав собі дорогу через тайговий вітролом. Юнакові здавалося, що тайга зустріла його, як давнього приятеля, глухим шумом вічнозелених хвойних верховин, і цей шум звучав, як привіт старого друга.

Надвечір буря стихла, і в тайзі настала глибока тиша. Володя надрав кори з сухої берези, знайшов трохи сухого моху й дві кремени, і на велику силу розвів у затишному місці вогнище. Спик рибу й смачно поїв.

Переночувавши під високою ялиною, Володя знову вирушив в дорогу. Він ішов тепер просто на північ, до п'ятидесятої паралелі, уважно перевіряючи напрямок. Два дні харчувався печеною рибою, а третього дня на болоті натрапив на голубицю і вдосталь наївся чорних ягід з зеленкуватим м'якушем. Часто траплялась і брусниця. Її соковиті ягоди гамували спрагу.

Володя йшов, вимазавши руки й обличчя глиною або болотним глеєм. Це рятувало від мошкари, яка іноді хмарами напала на юнака. Кілька разів Володя провалювався в болото й рятувався тільки за допомогою товстого ціпка, з яким не розлучався.

Одного разу, опівдні, коли юнак наклав під ялиною вогнище, він почув, як щось ледве чутно шелеснуло в нього над головою. Володя глянув угору й побачив круглі кошачі очі. Придивившись, він розгледів і саму кішку — величезну, з китичками на вухах. Це була рись. Вона простяглася вздовж товстої гілки й скам'яніла, не спускаючи з юнака палаючих зелених очей. Володя схопив головешку з вогнем і пошпурив її на звіра. Рись зробила гігантський стрибок, опинилась на сусідній ялині й зникла.

Після цього випадку Володя вже ніколи не ночував під де

¹ Рефрижератор — холодильник, судно, яке перевозить заморожену свіжу рибу.

ревами, а вибирав собі чисте місце, десь на схилі сопки або на березі річки.

Що далі йшов Володя на північ, то виразніше мінялась місцевість. Вона ставала нерівна, горбовата, сопки здіймалися за сопками. Юнак опинився у спражній гірській країні — дикій, безлюдній, укритій тайгою. В долинах між горами, в лісах, росли хащі величезної двохметрової папороті. Листя легко похитувалось, як чудові химерні віяла. Між стовбурів величних смерек і модрин вставали раптом перед Володею пишні лопухи вище людського зросту, з листям, яке нагадувало вуха гігантських слонів. Поряд темніли зарості височезної кропиви, серед якої їм би схватися загінь вершників.

Того дня Володя дуже стомився. Він вибрав собі на ночівлю тише місце під кручею в річній долині, глибокій і вузькій, стисненій двома високими сопками. Тут, біля невеличкої річки, захищені від вітру, розрослися густі хащі верболозу. Серед нього де-не-де здіймалися велетні тополі в три-чотири обіймища і заввишки до тридцяти метрів. Таких тополь юнак ніколи досі не бачив. Хащі високого півтораметрового сахалінського бамбука тяглися на протилежному боці річки.

Стомлений Володя не хотів розводити вогню. Наламавши добрий оберемок верболозу, юнак зробив собі постіль і незабаром заснув. Кризь сон він чув, як знялася буря. Загули верховини тополь, зашумів глухо верболіз. Раптом ударив такий грім, що Володя схопився.

Швидко насувалася гроза. Линув дощ. Але під кручею юнак не боявся промокнути. Незабаром дощ перетворився на нечувану ливу. Блискавка раз-у-раз розтинала чорну запону ночі, роздирала синіми сліпучими вогнями важку навалу зловісних хмар. З завмиранням серця Володя спостерігав цю грізну й феєричну картину. Грім розкотистим гуркотом стрясав сопки. Нараз блискавка запалила височезну тополю, яка спалахнула, мов факел, синім тріпотливим вогнем. Але за кілька хвилин злива вже погасила пожежу. Здавалося, що з неба з страшним шумом тупнули води перекинутого догори дном океана.

При світлі блискавки Володя побачив, що річка вийшла з берегів, виповнила вузьку долину і з ревом котить сиві шалені буруни. З кожною хвилиною вода ближче підступала до юнака. Він переконався, що занадто пізно помітив грізну небезпеку!

Піднятися на сопку було неможливо, кручі її спадали майже впрямовисно. Володя спробував зійти трохи нижче, щоб вийти в долину, пробираючись край ревучого потоку. Але тільки но він зробив крок уперед, як опинився по коліна в воді.

Володя хотів кинутись назад, але щось ударило його в ноги, авалило й понесло. Юнак міцно схопився руками за щось слизьке й тверде.

«Дерево!» — майнула думка.

Це справді було вирване з корінням дерево, до стовбура якого міцно притиснувся Володя. Блискавка прорізала темряву і хлопець побачив, що він пливе серединою долини на бурхливо пінястих гребенях.

Кілька разів дерево з розгону налітало на якісь перепони щось тріщало, ухкало, але він тримався міцно, і деревина, мабуть добре обкарнана, знову стрімголов неслася серединою мого гутнього потоку.

Руки в юнака заніміли, проте він знав, що випустити стовбур — значить загинути. Вир закрутив би й викинув десь на землю вже мертве тіло.

Володя спробував улаштуватися трохи краще. Він перекинув ногу через дерево й таким чином опинився на ньому верхи. Довго пливати не довелося. Потік із страшною силою шпурнув деревину з Володею на якісь кущі.

Гроза минала. Наскрізь мокрий юнак трусився, як у прощаниці. Цокотіли зуби.

До самого ранку Володя стрибав і робив фізкультурні вправи, щоб нагрітися. Уранці, коли зійшло сонце, юнак, висушивши одяг, міцно заснув. Спав він довго, прокинувся вже опівдні, коли сонце стояло високо над головою.

Дика конопля хитала струнками стеблинами. Невеличка тавгова річечка дзюрчала кам'янистим руслом.

Володя пішов проти течії цієї річечки, просто на північ.

Іти було дуже важко. Часто доводилося обминати болота, в яких губилася річечка, перебиратися через купи каміння, яке сповзло з сусідніх сопок. Нарешті Володя потрапив у такий вітролом, що після кожних кілька кроків повинен був відпочивати.

Два дні йшов Володя здовж річечки, часом гублячи її і знову натрапляючи на неї — завжди дзюркітливо, з прозорою холодною водою.

Почалося узгір'я. З кожним кроком річечка вужчала й вужчала і скидалася тепер на невеличкий струмок. Нарешті у вузькій ущелині в горах Володя побачив її початок. Тут, на схилі сопки, витікало спід землі кілька струмків, утворюючи невелике болото. З цього болота й починалася річечка.

Ущелина простяглася з півдня на північ. Володя незабаром вийшов у долину, густо порослу березами, осиками, тополями і хвойним лісом.

Останні дні довелося дуже голодувати, харчуючись тільки ягодами та пуголовками, які траплялись у невеликих болотках, і Володя ледве волік ноги.

Увечері юнак почув глухий гомін. Незабаром він побачив по допад. Пінясті буруни падали з трьохметрової вишини й стрімголов стрибали по камінні.

Володя спинився вражений, зачарований могутньою і дикою

красою природи. Сонце заходило за сопку, верховини велетенських смерек надыгли вогняні, палахкотливі шапки. Величну тишину цього глухого тайгового закутка порушував тільки шум водопаду. З ущелини виповзав чорний морок, по вінця, як чашу, виповняючи долину. Десь далеко пролунав не то стогін, не то крик невідомого звіра й завмер.

Це була незаймана глушина, дикі нетрі. Ні доріг, ні стежок. Тайга й тайга, сопки, кручі, кришталеві гірські струмки, озера з пряною водою, міцно настояною на духмяних болотяних травах.

Нічна темрява швидко обволікала кручі високих сопок. Володя думав про ті скарби, які ховають у своїх надрах ці гори. Думав про батька ...

«Ех, тату, коли б ти сюди прийшов!»

Тут, біля водопаду, юнак і заснув. Одноманітний шум заколисував, і коли Володя прокинувся, було нерано. Сонце підбилося вже височенько, світлячи крізь верховини дерев.

Уранці місцевість була ще кращою, ніж увечері. Водопад вигравав проти сонця веселкою. Могутні скелясті сопки стовпилися над долиною.

Проте довго милуватися на цю красу Володі заважав голод. Треба було роздобути чогось їстівного.

Юнак пішов далі, намагаючись увесь час йти на північ. Він був певний, що не помилився. Сонце виконувало роль найвірнішого дороговказа.

ХАЛУПА В ТАЙЗИ

Дедалі ліс рідшав. Замість велетнів - дерев пішов невисокий молодий березняк. Ноги вгрузали в піщаний намул. Молоді сосни й ялини збігали на стрімке узгір'я сопки.

Незабаром Володя знайшов кущики брусниці й поїв ягід. Але голоду цим не втишив.

Юнак зупинився і з тугою озирнувся. Тайга! Тайга! І ніде, на сотні кілометрів навколо, ніде жодного людського житла! Де ж кордон? Чи далеко ще до п'ятидесятої паралелі? Скільки можна йти вперед і вперед, голодному, напівбосому, в лахмітті?..

Це страшно. Мовчить тайга. Відповіді немає. Глушина. Нетрі. Сопки й модрина. Смереки. Берези ...

«Головне, щоб не вдатися в розпач,— подумав Володя.— Батько чекає ... Він тримається до останку. І він думає про мене, надіється».

І Володя знову пішов уперед, перемагаючи розпач і зневір'я, намагаючись не прислухатись до підлого, підлого голодного черв'яка, що ворухився під серцем.

Десь опівдні юнак присів спочити під березою. І щось таке

йому вздрілося... не розібрати: наче лежать якісь застуди, одержка... Лежать зовсім недалеко, в кількох кроках.

Протер Володя очі. Мана, напевне. Від знесилля й голоду. І ще протер очі. Ні, це не мана...

Поривчасто скочив, кинувся вперед. Лежать біля піщаного горбочка два новеньких блискучих застуди, цебро, синій піджак із матерії, в якій ходять китайці, а на ньому... пачка цигарок.

Взяв цигарки, обережно покрутив у руках. Повна пачка, не почата. Злякано озирнувся. Думка про небезпеку пронизала мозок. Так, так, «Гордон - Бат»¹... Японські цигарки!

Щохвилини можна було чекати, що надійде власник цього майна. Зустріч з ним у тайзі віщувала Володі мало приємного. Юнак хутко покинув цигарки й подався вбік. Сосни й молоді березняк розступилися й перед Володею відкрилася невеличка галлявина, по якій протікав у піщаному замулі струмок. Двоє японців, зігнувшись, рили заступами пісок, висипаючи його в ящик. Двоє інших сиділи навпочіпки над струмком, бовтаючи руками в воді.

Володя інстинктивно присів за ялинкою, потім, задкуючи, подався в той бік, де можна було сховатися в густій зарості молодого березняка, ялинок і кущів бузини.

Він був переконаний, що японці не помітили його. Вони були дуже захоплені своєю роботою. Володя відразу догадався, що японці рили й промивали золотоносний пісок. Очевидно, це були артіль «старателів», які, можлива річ, мили золото потай від свого уряду. Краще бути далі від таких «старателів». Вони не люблять свідків, а тайга вмів мовчати.

Володя вирішив обминути шукачів золота. Він пішов убік, забираючись в глушину.

Ішов довго. Поїв сирого коріння й брусниці. Але від цієї вбогої страви голод почав ще більше дошкуляти. Як же зрадив юнак, коли побачив на узгір'ї сопки невеличку халупу, фану, захovanу в хащі. Вона, мабуть, служила притулком відлюдковій мисливцеві, який на довгі місяці заглиблюється в тайгу, поводячи на білок та соболів.

Володя поспішив до халупи. Але дедалі його кроки ставали все тихішими, обережнішими. Невідомо, що чекало юнака в цій низенькій похилій будівлі з земляним дахом.

Двічі обійшов Володя халупу навколо. Двері її були зачинені. Можна було так кружляти до ранку, нічого не дізнавшись. Тоді юнак тихо, крадькома підійшов до єдиного віконця, затуляючи прозорим пузирем.

Зазирає у середину. Це була досить простора халупа з вікнами по під дерев'яними стінами, розрахована, мабуть, на цю мисливську артіль. Посередині стояв стіл, на ньому миска, а біля

¹Найдешевші цигарки, дуже розповсюджені в Японії.

ві покладені один на одного кілька тонких круглих коржів, певне спечених на сковородці.

Горло Володі перехопила голодна судорога. В халупі не було нікого, мабуть хазяїн її кудись відлучився. Юнак рішуче відчинив двері й увійшов. Він бачив тільки коржі. Його ніздрі роздувались, йому здалося, що він чує навіть їхній запах — такий смачний і хвилюючий.

Володя, ковтаючи слину, схопив верхнього коржа. Він був м'який, з шкоринкою, яка місцями піднялась пухирями, з підорілим шкарубким сподом.

Тремтячими пальцями хлопець переломив корж і почав їсти. Він з'їв його весь, до останньої крихти. І тоді почув сторонній тихий звук. Наче ще хтось був у халупі. І в ту ж мить побачив маленькі чорні очі, які пильно стежили за ним спід нар.

Хвилину панувала мовчанка.

— Хто ти? — нарешті запитав Володя.

Невідомий мовчки виліз спід нар, чухмарючись і не спускаючи з Володі пильних допитливих очей, в яких ховалися і цілість, і острах.

Володя відчув, як мурахи побігли в нього по шкірі: перед ним був горбатий кореєць, той самий (в мить зринув гарячий погляд!), який продавав зелені м'ячі на пристані великого міста, перед відходом «Сибіряка».

Кореєць мабуть помітив, як занепокоївся юнак, і сторожко зігнув між плечі голову.

— Кушай, кушай! — вимовив він швидко й сів у кутку.

Але їсти далі Володя не міг. Пригадалось ураз все, що знав про зелені м'ячі. Наче знову бачив біля себе професора. Абогава й чув його голос: «Уяви собі, юначе, зелений м'ячик...»

Не стримавшись, промовив:

— Я бачив вас ... на пристані ... Як ви потрапили на Карафуту?

Кореєць швидко забігав очима, замотав головою:

— Моя ніколи не був Карафуту. Моя нічого не знай.

— Як «не знай»? А зараз же ... Карафуту ...

Почуваючи, як тривожно, млісно похололо в грудях, Володя раз гукнув:

— Де ми, питаю? На Карафуту! Чуєш?

Кореєць знову замотав головою:

— Карафуту — там! — він махнув рукою на південь. — Тут — Советські Союз!

МІЖ ВОРОГІВ

Ці слова вразили Володю, як раптовий грім. Юнак підійшов до корейця і, не маючи сили стримати страшне хвилювання, схопив його за плечі:

— Ти брешеш! — прохрипів. — Ми зараз на Карафуту! Нащо ти брешеш?

Кореєць злякано встав і з силою вдарив себе в груди :
— Моя правду сказав ! Моя правду ! Советські Союз ! Кару
футу — там ! Тридцять кілометра !

Володя знеможливо сів на нари. Кореєць напевно казав правду.
Навіщо б він брехав ? Але ж як це сталося, що він, Володя, пере-
рейшов кордон, навіть сам цього не помітивши ?

І юнак знайшов розгадку. Це, безумовно, трапилось тої ночі
коли ревучий потік підхопив його, збитого з ніг пінястими до-
рунами, й помчав укупі з вирваним деревом. Його, Володю, пере-
реніс через кордон шалений потік під час страшної нічної грози.
Так, це певне було так. І кореєць каже правду !

Вражений звісткою, Володя поволі оговтався. Радість, яку
немає меж, знялася в грудях. Юнак задихався. Невже цю
правда ? Він перейшов кордон ! Він знову на своїй батьківщині !

«Але що робить цей кореєць у тайзі ? Ах так — зелені м'яш !
М'яш ! М'яш !..»

— Де наші ? — враз гукнув юнак. — Кажі, де наші ?

— Насі ? Які насі ? — залопотів кореєць, притискуючи
в кутку.

— Наші радянські люди ! Червоноармійці ? Прикордонни-
ки де ?

Кореєць потемнів і замахав перед собою руками, наче обороняючись від несподіваного нападу.

— Моя не знай ! Моя тихий люди !

Зненацька він витяг шню, прислухаючись. Щось невлучно
незрозуміле майнуло на його обличчі. Володя теж мимоволі при-
слухався. До його слуху долетіли кроки й уривки розмови.

Юнак хутко пішов до порогу. Він почув японські слова. Він
відчув небезпеку. Ця халупа з горбатим корейцем, глуха тайга
все це дуже підозріле, і краще, коли ...

Ураз перед ним блиснуло лезо сокири. Кореєць, наче кішка
плигнув уперед і перегородив шлях.

— Стій ! — загукав він, незграбно вимахуючи сокирою. — Ми
сказав — стій !

Двері розчинилися і в халупу один за одним увійшло четверо
японців з заступами. Один із них обережно поклав на стіл клуну.
Побачивши Володю і корейця з сокирою, тривожно загомоніли.

— Що тут таке ? Що трапилось ? Хто цей обідранець ?

Володя догадався, що це ті «старателі», на яких він сьогодні
натрапив у тайзі. Відступ був відрізаний. Юнак сперся рукою на
стіл і, намагаючись бути якомога спокійнішим, зневажливо ви-
мовив японською мовою :

— Спитайте краще в нього, — махнув на корейця, — чого він
кинувся на мене з сокирою.

Японці обступили Володю.

— Хто ти ? — спитав один з них із шрамом, який перетинав
йому чоло. — Звідки знаєш японську мову ?

— Спочатку скажіть мені — хто ви, — відповів Володя.

— Він шукає прикордонників, — вискочив наперед горбатий кореець. — Його підіслано до нас! Він — чекіста! Він — Енкаведе!

У Володі затерпла спина — ці люди бояться радянських прикордонників, бояться НКВС! Це — вороги! Але юнак, як тільки він, спокійно спитав:

— А вам хіба буде дуже страшно, коли ви дізнаєтеся, що я, наприклад, найголовніший чекіст?

«Аби губа проклята не виказала!»

Японці Perezирнулись. На мить занепокоєння майнуло в їхніх руках, на їхніх обличчях. А Володя, граючи свою роль, із приємком запросив:

— Сідайте, громадяни, сідайте. Вам треба спочити!

Це прозвучало в юнака майже як наказ. Японці знову розгублено Perezирнулися й посідали. Лишився стояти тільки четвертий, із шрамом на лобі.

— Ну, а далі — що? — спитав він. — Мої громадяни сіли.

— А далі поговоримо, — відповів Володя, спокійно сівши собі, хоч страшно вирували думки, шукаючи виходу із становища.

— Поговоримо, — бовкнув японець.

— Ви мене мабуть вважаєте за старця, — вів далі Володя. — Воно, дійсно, я трохи обшарпаний. Не дивно, адже довелося довгенько походити з товаришами по тайзі, доки знайшов ваше гніздо.

Японець із шрамом ледве помітно здригнувся:

— Яке гніздо? — спитав він, намагаючись не виказати своєї привоги. — Які товариші?

Володя зареготав.

— Хіба ніхто з вас не догадується, які в мене товариші? Досить мені тільки свиснути...

Японець із шрамом хутко сягнув рукою до кишені широких своїх штанів. Володя помітив цей рух і, змінивши тон, спокійно проказав:

— А це покиньте! Пізно! Погрались і досить!

— Я хотів закурити! — проказав ніяково японець.

— «Гордон-Бат»? Поганенькі, зовсім поганенькі цигарки. До речі, ви не забули взяти цебра, заступи і пачку цигарок біля шцаного горбка? Не забули? Чудово. А як із пісочком? Бато сьогодні намили?

— Хто ти? — вже не ховаючи своєї розгубленості, вимовив японець, витираючи піт на чолі. Його товариші сиділи, не знаючи, що їм робити, злякано прислухаючись до розмови.

І тут Володя поклав на кін останнього козира:

— А ти чому замовк? — звернувся він раптом до корейця. — Як твої зелені м'ячики? Багато продав?

Кореєць зблід.

— Моя нічого не знай! — залопотів він. — Моя мирні люди!..

— Мирні? Знаємо вас! Смерть носив у м'ячах. Досить. Уривлося!

«А далі? Що далі? Що робити?»

Японець із шрамом ураз пригнувся, стрибнув уперед і збило Володю з ніг.

Це, певно, був старий і досвідчений вовк. Він перший зумів прочитати на обличчі в Володі розгубленість, яку юнак з усіх сил намагався приховати. Він розгадав, що Володя один-одині сільський і потрапив у їхнє лігво випадково.

Юнакові швидко зв'язали руки. Горбатий кореєць кинувся на розвідку й незабаром підтвердив, що навколо справді ніяких «товаришів» немає і що все спокійно.

Халупа стала для Володі пасткою.

«КИДАЙ ЗБРОЮ!»

Ремінь туго вривався в шкіру. Володя мабуть не витримав болю й зробив якийсь рух, бо японець із шрамом сказав:

— Нічого, зараз перестане боліти, — і мовчки підняв револьвер.

— Не тут! На дворі! На дворі! — спинили його товариші. В голові буде дірка, в стіні — дірка! Не гаразд у фанзі, треба на дворі!

Володю вивели з халупи і тут таки, недалечко, поставили під смерекою. Горбатий кореєць приніс сокиру.

— Стріляти не можна, — сказав він. — Постріл далеко чути.

З цим погодилися всі. П'ятеро диверсантів стояло перед юнаком.

— Я — офіцер, — сказав японець із шрамом. — Я не різний. Коли благородна зброя тут зайва, рубайте хто хоче, але я...

Він не доказав. Пролунав зовсім тихий, але такий зрозумілий наказ:

— Руки вгору!

Троє червоноармійців у зелених картузах прикордонної охорони виступили з хаці. Двоє з них націлились гвинтівками, а третій високо підняв над головою гранату й так само тихо зовсім тихо повторив:

— Руки вгору! Кидай зброю!

За останній місяць Володя багато бачив і багато пережив, але він навіть не уявляв собі, до якого тваринного стану може призвести людину жах. На очах у юнака в одну мить змінився горбатий кореєць. Він побілів, як крейда. Підборіддя затремтіло, розтулився, стало видно, як безладно ворушився синій язик, не маючи сили вимовити жодного слова. Кореєць упав навколішки

и, простягаючи до червоноармійця руки, безтямно мукав і занукався, благаючи змилювання. Тільки японець із шрамом залишився зовні спокійний і навіть вимовив :

— Хлопець сказав правду. Я помилився. Він був не сам.

Решта диверсантів скам'яніли з піднятими вгору руками. Прикордонник з нашивками молодшого лейтенанта забрав у арештованих два револьвери і наказав зв'язати ворогам руки. Незабаром усі п'ятеро диверсантів вишикувалися по двоє.

Молодший лейтенант підійшов, не ховаючи гранати, до Володі.

— А ти хто? — спитав. — За віщо тебе хотіли вбити? Не помирився з приятелями?

Володя схвильовано, з словами радості коротко пояснив хто він і як опинився в тайзі.

— Ви — Дорошук? — неймовірно спитав прикордонник. — Гарзд. З'ясуємо. Але покищо я вважатиму вас заарештованим. Ми підемо до прикордонної застави.

* * *

Володя помилявся, коли думав, що непомітно перейшов кордон.

Чотири дні йшли крізь тайгу трое бійців Н-ського прикордонного загону, поспішаючи за невідомим, який, скористувавшись в темної ночі з зливою й грозою, перейшов через кордон.

Невідомий і гадки не мав, що за ним по п'ятах ідуть червоноармійці. Ворога можна було схопити раніше, але лейтенант вирішив стежити за порушником кордону якнайдалі.

Річ в тому, що напередодні застава дістала відомості про японських бандитів, які мили золото в радянській тайзі. А ще раніше начальник застави довідався про існування тайгової конспіративної «явки». Знав про це і молодший лейтенант — китаєць Ван - Бі - Ян, колишній мисливець за жень - шенем. Отож і спало йому на думку простежити, чи не приведе диверсант просто на «явочну квартиру».

Нічого не знаючи, Володя вказав прикордонникам, які йшли за ним по слідах, шлях до халупи.

Хоч як було важко юнакові йти вкупі з диверсантами, але він мовчки корився. Знав, що мине ще кілька днів, доки перекриють його особу, і він буде на волі.

На прикордонній заставі Володя насамперед розповів начальникові про свого батька, який залишився в полоні в самураїв.

Начальник застави посміхнувся :

— Ви трохи спізналися з своїм повідомленням.

— Як? Що сталося? — скрикнув юнак, почувавши, що зараз у нього розірветься від хвилювання серце.

— Сядьте, заспокойтесь, — присунув стільця начальник. — Ваш батько вже на волі.

БАТЬКО

Це трапилось саме того дня, коли було встановлено, що юнак в лахмітті, захоплений у тайзі, дійсно є син відомого радянського геолога Дорошука.

Володя чекав у штабі N-ського прикордонного загону машину, яка мала відвезти його до сусіднього селища, а звідти в порт. За вікном хитались хвойні лапи сосон. Тайга тримала в облозі штаб.

Начальник загону з цікавістю слухав Володине оповідання про його пригоди. Нараз увійшов червоноармієць і доповів:

— Товаришу командир, прибула експедиція, і головний їхній інженер хоче вас бачити для розмови.

Володю наче щось сіпнуло. Відчув, як виступили на щокі червоні плями.

— Яка експедиція? — здвигнув плечима начальник.

— Про це, товаришу командир, їхній інженер нічого не сказав.

В цю хвилину за дверима почулася голосна розмова й Володя скрикнув:

— Батько! Мій батько!

Він штовхнув двері з такою силою, що вони грюкнули об стіну, як випал із гармати. Перше, що побачив Володя, був незмінний гострий клинчик борідки й короткозорі блакитні очі за скельцями пенсне. Юнак пам'ятає, як він кинувся батькові на груди, як брязнуло на підлогу пенсне, як кілька разів, замість губ, поцілував батька в носа, як його борідка лоскотала щокі і як до горла підкотив гарячий і рухливий клубок.

Все було, наче ві сні. Наче не батько, а він сам, Володя, став раптом короткозорий і тепер бачив батька мов за серпанком туману. Кожний рух, кожне сказане слово і кожний звук набрали враз незвичайного, глибокого значення, і водночас дивно було, що він, Володя, нічого не розуміє, і, власне, ще зовсім не роздивився на батька, бо для цього треба випустити з рук його шийю й відступити на крок. І вперше побачив тоді Володя, що батькові скроні посивіли, як піна на гребенях бурунів...

Історія звільнення академіка Дорошука з японського полону здається зовсім не складною. Про те, що Володя втік, Іван Іванович довідався від свого вартового Сугато. З'явилась надія на скоре визволення. Але минали дні за днями, а становище не мінялось. Інаба Куронума вигадував нові й нові засоби катування, вимагаючи зрадити батьківщину. Тоді Дорошук оголосив голодовку.

На п'ятий день голодовки в підвал, де був замкнений геолог, прийшов Куронума з Ліхолетовим. Цього разу Іван Іванович відчув у всій постаті начальника таємної поліції щось нове, незвичайне. Білогвардієць теж тримався, як рибалка, в якого втекла з гачком у роті велика риба.

— Пан Інаба Куронума звільняє вас,— сказав він.— Вже завтра ви зможете покинути гостинну територію Карафуту.

— Але? — обізвався Дорошук.

— Але спочатку треба вам підписати деякі папери... такий ворядок, як кажуть, для форми.

Інаба Куронума завуркотів щось миле, люб'язне.

— Пан начальник поліційного управління,— переклав Ліхологов,— бажає вам щасливої подорожі і передає вітання всім вашим родичам і знайомим.

— Але?

— Але спочатку дайте розписку, що ми поводитись з вами дуже чемно, і що ви всім були задоволені.

«Коли це не нова провокація,— майнула в геолога думка,— то напевне Володя щасливо перейшов кордон і уряд знає тепер про мою долю».

— Я можу дати розписку,— сказав Дорошук,— що я сам себе тримав у холодному підвалі, знущався над собою й сам себе катував, а ви умовляли мене не робити цього. І запам'ятайте: коли сьогодні не буду звільнений, завтра ви про це пожалкуєте!

Звільнили Івана Івановича того ж таки дня. Вже на батьківщині довідався він, що в Радянському Союзі було одержане по радіо повідомлення про його долю. Підпільна комуністична радіостанція в Японії розповіла про катування, яке терпить відомий на цілий світ радянський академік. А вже за годину після цього повірений у справах СРСР у Токіо заявив японському уряду вимогу негайно звільнити академіка Дорошука й відправити його на батьківщину.

Визволившись із полону, академік зараз же організував нову геологічну експедицію. Водночас, з наказу радянського уряду, почали готуватися до розшуків Володі. Але тут з'явилась у газетах звістка, що капітан затриманої в радянських водах японської шхуни «Нікка-мару» заявив на допиті, що в нього на шхуні деякий час працював «підозрілий юнак росіянин», якого знайшли на пустельному березі Охотського моря і який «упав за борт і зник без вісті в момент арешту шхуни».

Коли капітанові показали фотокарточку Володі Дорошука, він ствердив, що це саме й є той юнак, який був у нього на «Нікка-мару».

Звістка про загибель Володі приголомшила Івана Івановича. На одну ніч у нього посивіли скроні. Він рвався в тайгу, ніби навіявся, що дикі нетрі, ведмежа глушина й непрохідні болота угамують його тяжке горе.

Він прибув у N-ський загін, щоб отримати дозвіл для експедиції перейти через прикордонну смугу. Йому надіслали телеграму про те, що сина його знайдено, але телеграма вже не стала геолога на місці.

В тайговій халупі радянські прикордонники знайшли двадцять кілограмів самородків і золотого піску. Його намили японські хижакі - бандити на тому самому золотому розсипищі біля верхів'їв Ганзи, яке колись надібав у тайзі Ригор Древетняк. Оригінал щоденника курунзулайського вчителя, де розповідалось про розсипище, викрала в свій час японська розвідка. Про все це розповів на допиті японець із шрамом.

Знайшли в халупі й склад зелених м'ячів, наповнених смертельним газом. Горбатий кореєць, який, виявилось, був небезпечним диверсантом, прибув у тайгу на Сахалін, щоб організувати доставку «м'ячів» до промислових центрів Радянського Союзу.

Геологічна експедиція вирушала в тайгу. Три дні пробув Володя вкупі з батьком. Настав час розстання. Юнак повинен був повернутись додому.

Перед самим розстанням Іван Іванович відкликав сина в куток і з таємничим виглядом зашепотів :

— Тут, голубе, така справа ... Признаюсь тобі, що на допиті в того клятого Куронуми я назвав себе членом партії. Збрехав. Язик не повернувся сказати, що я ... не в лавах партії ... А жити далі безпартійним — сам знаєш ... Ну, та що тут говорити! Розумієш ?

— Розумію, тату,— відповів Володя, і обидва засміялись.

Кінець.